

Venstres stortingsvalgprogram 2021-25

Frihet og muligheter for alle.

Stortingsvalgprogrammet ble vedtatt
på Venstres landsmøte i april 2021

Innhold

Frihet og muligheter for alle	4
Hvordan løser vi klimakrisen?	6
Hvordan skaper vi fremtidens grønne arbeidsplasser?	23
Hvordan ruster vi oss for fremtiden?	35
Hvordan sikrer vi alle muligheten til å leve trygge liv?	49
Hvordan gir vi alle friheten til å delta i samfunnet?	65
Hvordan skaper vi en god digital hverdag med styrket personvern?	83
Hvordan sikrer vi velferdssamfunnet for fremtiden?	88
Hvordan løser vi internasjonale utfordringer sammen?	91

Frihet og muligheter for alle

Frihet handler både om frihet i hverdagen og om å gi folk reelle muligheter i livet. Frihet handler om å skape forutsetninger for at alle kan leve på sine egne premisser. Det handler om friheten til å ta den utdanningen du ønsker, starte den bedriften du brenner for, leve det familielivet du ønsker, og leve i trygge fellesskap. Dette er Venstres sosialliberale fundament.

For oss er det en verdi i seg selv at mennesker er ulike og tar ulike valg. Den enkeltes frihet må balanseres av et ansvar for fellesskapet, og for hverandre. Vårt samfunn blir bedre når ingen faller utenfor. Derfor vil vi stadig forbedre og fornye velferdssamfunnet.

Vi som lever nå, er de første som opplever klimaforandringene og omfattende tap av naturmangfold. Dagens ungdom er den siste generasjonen som har muligheten til å bremse utviklingen. Vår frihet må ikke gå på bekostning av våre barn og barnebarns. Derfor er kampen for klimaet og naturen vår aller viktigste utfordring. Den løser vi bare i fellesskap, og bare i samarbeid med andre land.

Venstre har vist at vi både kan kutte utslipp og verne natur. Sammen kan vi vinne vår tids største frihetskamp. De neste årene vil være avgjørende i klimakampen og for norsk økonomi. Er vi oss selv nok, eller skal vi satse og løse de utfordringene vi står overfor i fellesskap?

Koronapandemien har vist oss hvor utsatt vår åpne verdensorden er. Vårt svar på dette er mer samarbeid, ikke mindre. Pandemien har truffet helsesystemet og økonomien vår tungt. De neste fire årene må vi vise veien ut av krisen. Derfor satser vi på næringslivet, på nyskaping og kreativitet. For oss er det grunnleggende at samfunn bør måles etter hvordan de mest utsatte har det. Vi vil føre en politikk som gir trygghet og muligheter for alle, og som holder ulikheten lav.

Ytringsfrihet, pressefrihet og informasjonsfrihet, god nyhetsproduksjon over hele landet og en bredt anlagt offentlig samtale i det digitale mediesamfunnet er avgjørende for samfunnet vårt. Et reelt mediemangfold med livskraftige lokale, regionale og nasjonale medier er grunnleggende for å sikre tillit og deltakelse i demokratiet.

Dette programmet er vårt svar på de viktigste utfordringene samfunnet vårt står overfor de neste fire årene, og hvordan vi vil løse dem.

Hvordan løser vi klimakrisen?

Menneskeskapte klimagassutslipp varmer opp jorden. Resultatet er tydelig både hjemme og ute. Vi ser flere naturkatastrofer og mer ekstremvær. For å løse klimakrisen må vi ta vare på naturen og kutte utslipp. Venstre har sørget for at utslippene går ned, og at de nå er under utslippsnivået i 1990. Det viser at det er mulig og at politikken vår virker. Nå vil vi mer, og raskere!

Landet som går foran og viser vei

Klima- og miljøutfordringene kjenner ikke landegrenser. Vi må løse dem i fellesskap.

Norge skal bidra til globale klimakutt. Derfor vil vi at Norge skal leve opp til vår del av Parisavtalen, en avtale der mange land er enige om å redusere egne utslipp. Vi vil redusere klimagassutslippene med minst 55 prosent innen 2030, sammenlignet med 1990, og planlegge for å nå målet med nasjonale tiltak. I 2050 skal utslippene være redusert med minst 95% og Norge skal fjerne mer klimagass fra atmosfæren enn vi slipper ut.

Det må bli enklere og mer lønnsomt for folk og bedrifter å ta miljøvennlige valg. Derfor vil Venstre gjøre det dyrere å forurense og billige å velge grønt. Forurenser må i enda større grad betale for egne utslipp. Derfor vil vi øke tempoet på opptrappingen av CO₂-avgiften. Slik omstiller vi økonomien i grønnere retning, samtidig som vi reduserer klimagassutslippene. Derfor må avgiften gjelde for alle sektorer. Vi ønsker imidlertid å dempe uønskede effekter som flytting av utslipp til andre land og geografisk eller sosial ulikhet.

Vi må også sikre at norske bedrifter ikke svekker sin konkurranseevne fordi vi setter strenge miljø- og klimakrav. Derfor vil vi jobbe opp mot EU for å innføre en klimatoll på varer som ikke allerede er tilstrekkelig priset med tanke på utslipp.

Vi vil innføre et utslippsregnskap over utslipp fra varer vi importerer

fra utlandet, og utslipp ved forbruk av det vi selger til utlandet, særlig olje og gass, og utforme egne klimamål og tiltak for å redusere disse utslippene.

Vi vil at Statens Pensjonsfond Utland (Oljefondet) skal vektlegge klimarisiko i sine investeringer. Det vil blant annet bety reduserte investeringer i olje- og gasselskap. Fremtiden er fornybar, og det utgjør en risiko å ha for mye av våre felles sparepenger bundet opp i oljenæringen. Oljefondet er en veiviser for andre investorer og vi vil at fondet skal bidra til å nå FNs bærekraftsmål med sine investeringer.

Norge skal være en pådriver for internasjonalt klima- og miljøsamarbeid. Vi vil utvide samarbeidet for å ta vare på verdens regnskoger, videreutvikle arbeidet for en bærekraftig havforvaltning og forsterke innsatsen mot miljøkriminalitet.

Vi vil at Norge skal produsere og utvikle mer fornybar energi og grønn teknologi. Det kutter utslipp og skaper nye grønne arbeidsplasser.

Vi vil bedre rammevilkårene for vannkraftverk. Norge har fremdeles ubrukt vannkraftpotensial og vi vil at det skal bli lønnsomt å oppgradere eksisterende kraftstasjoner uten store naturinngrep. Vi vil ikke åpne for utbygging i varig vernede vassdrag.

Energieffektivisering er et viktig klima- og miljøtiltak. Vi vil forsterke innsatsen og gjennomføre energiøkonomiserende (ENØK)-tiltak tilsvarende 10 TWh innen 2030.

Vi vil tilpasse det norske regelverket for fornybar energi, slik at det blir enklere å bli plusskunde og selge overskudd av egenprodusert energi til andre brukere. Husholdningene er viktige bidragsyttere til redusert strømforbruk og økt strømproduksjon, f.eks. med solceller. Vi vil oppmuntre til dette gjennom prising av strøm og tilskudd til omlegging.

Solenergi er viktig for lokal energiforsyning og en sentral fornybar energikilde i verden. Vi vil fortsette arbeidet for å utvikle bølgekraft og tidevannskraft. Bioenergi vil fortsatt spille en avgjørende rolle i over-

gangen til fornybarsamfunnet, blant annet i fjernvarmeverk, på gårdsbruk og i private boliger.

Vindkraft er en viktig fornybar energikilde der Norge har særlig gode ressurser på land og til havs. Havvind gir store muligheter som vi vil satse videre på, men det er behov for offentlige midler i startfasen. Vindkraft kan også ha negative konsekvenser og må ikke komme i konflikt med viktige naturverdier. Utbyggingen må ta hensyn til natur, fiske, dyreliv og behovene til lokalbefolkningen, som må kompenseres. Vi ønsker at vindkraft skal skattlegges slik at kommunene får sin del av inntekten vindkraften genererer. På land må det være en plan for tilbakeføring av områdene til natur. Utbyggingen må ta hensyn til samiske interesser og lokaldemokratiet.

Vi vil sikre gjenbruk av varme ved økt grad av energifleksible løsninger i større bygg, og stille krav til bruk av spillvarme fra industri, avfallsforbrenning og datasentre.

Krafthandel på tvers av landegrenser gjør det mulig å øke bruken av fornybar energi, samtidig som det sikrer fleksibilitet og forsyningssikkerhet i energimarkedet. Vi vil bygge flere kraftkabler slik at vi kan utveksle mer fornybar strøm mellom Norge og Europa, fordi det er et lønnsomt klimatiltak. Vi vil også sikre tilstrekkelig nettkapasitet i hele Norge.

Innen 2030 skal vi oppnå femti prosent reduksjon av klimagassutslipp i petroleumssektoren. Hele verden må omstille seg fra fossil til fornybar energi.

Produksjon av påviste olje- og gassressurser innenfor allerede tildelte lisenser vil sørge for et høyt produksjonsnivå på norsk sokkel i flere tiår. Verden har allerede funnet mer fossil energi enn klimaet tåler at vi utvinner. Derfor må vi slutte å lete etter mer olje og gass og ikke tildele nye lisenser på norsk sokkel. Norge må også være en internasjonal pådriver for vern av arktiske områder fra petroleumsakтивitet.

Klimagassutslippene fra oljeproduksjon er store. Vi vil gjennomføre en omstilling til en grønn og fornybar økonomi, samtidig som vi sørger

for at dagens oljeproduksjon kutter utslipp. Derfor må vi elektrifisere norsk sokkel og satse på havvind og produksjon av utslippsfri hydrogen. Dagens rammebetingelser for olje- og gassvirksomhet skjevfordeler risiko fra selskapene til staten. Vi vil derfor avvikle leterefusjonsordningen, begrense friinntekten og redusere ekstra rentefradrag og avskrivningsregler slik at det er selskapene og ikke staten som tar risikoen.

Teknologien og kompetansen i oljeindustrien er viktig for å gjennomføre det grønne skiftet og skape nye arbeidsplasser. Vi vil legge til rette for en større grad av omstilling fra fossilbasert energiutvinning til fornybare næringer og maritim sektor.

Ta vare på natur og kulturmiljø

Naturen og det biologiske mangfoldet er vårt eksistensgrunnlag. Naturen kan beskytte oss mot katastrofale konsekvenser av klimændringer og er hjem til de artene vi deler jorden med. Ikke minst er naturen kilde til livskvalitet og gode opplevelser. Derfor må vi ta vare på naturen, både for oss og dem som kommer etter oss.

Skal vi ta vare på naturen for fremtiden er det en forutsetning at nye generasjoner blir kjent med og blir glad i naturen. Derfor er friluftsliv en forutsetning for vern av naturen. Vi vil bevare og grunnlovsfeste allemannsretten.

Naturen har en egenverdi og en nytteverdi. Vi må derfor verne mer natur enn vi gjør i dag, både på land og til havs. Norge skal ha en nullvisjon for tap av naturmangfold og vi vil verne minst 30 prosent av all norsk natur.

Regnskogen binder karbon og holder klimaet i balanse. Derfor vil vi trappe opp arbeidet med å stoppe hogst av regnskog. Norge må også jobbe for en ambisiøs internasjonal avtale for naturmangfoldet, etter modell av Parisavtalen.

Vi vil etablere flere nasjonalparker, utvide vernet av våtmarksområder og andre sårbare naturtyper og verne ti prosent av skogen i løpet av ti år. Vi vil styrke vernet til havs med langt flere og større marine ver-

neområder og utvide naturmangfoldloven til å gjelde i hele Norges økonomiske sone.

Vi vil innføre varig vern mot petroleumsaktivitet i spesielt sårbare områder, inkludert i og ved iskantsonen, Jan Mayen, Lofoten, Vest-erålen og Senja, Skagerrak, Mørefeltene, Jærkysten og kystnære områder av Finnmark.

Vi vil sikre våre vernede vassdrag og gjennomføre en ny utvidelse av verneplanen for norske vassdrag. For å ta bedre vare på natur vil vi utvide antallet utvalgte naturtyper og prioriterte arter. Vi vil sørge for at standarden for bestander av villrein og villaks, kvalitetsnormen, følges opp.

Det neste tiåret vil vi forsterke arbeidet med å restaurere ødelagte naturområder og ta vare på historiske kulturlandskap. Som en del av dette vil vi doble antallet utvalgte kulturlandskap i landbruket og styrke arbeidet for pollinerende insekter.

Forurensere skal betale. Det mener vi også skal gjelde for de som bygger ned natur. Derfor vil vi innføre en arealavgift, som gjør det ulønnsomt å bygge ned natur med unntak av der det har stor samfunnsnytte. Det gjelder spesielt myr, som binder store mengder klimagasser.

Vi vil fortsette vår nasjonale og internasjonale satsing på å bekjempe forsøplingen av havet. Plast og andre fremmedstoffer er en trussel mot havet og livet i havet.

Klimaendringene fører allerede til konsekvenser for Norge. Fremover må vi forvente mer ekstremvær og økte påkjenninger fra naturhendelser. Klimatilpasning er viktig for samfunnssikkerheten. Vi vil derfor at klimatilpasning skal spille en større rolle i beredskapsplanlegging.

Vi vil forsterke støtteordningene for vedlikehold av kulturminner og kulturmiljøer. De er viktige for kultur, natur og historie, og vi vil doble antall fredede kulturmiljøer innen 2025. For å bevare flere kulturmiljø må vi kompensere kulturminneierne. Derfor vil vi øke eksisterende støtte-

ordninger under Kulturminnefondet og fylkeskommunene. Vi vil innføre skattefradrag for vedlikeholds- og restaureringskostnader for å hjelpe eierne til å ta vare på våre felles kulturmiljø, samt styrke sanksjonsmulighetene mot bevisst ødelegging av vernede bygg og kulturmiljøer.

Vi skal fortsette å satse på de institusjonene og frivillige som bærer kulturminnevernet i Norge. Kultur, natur og miljø henger sammen. Skal vi lære av fortiden, må vi bevare et mangfold av kulturmiljø som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk.

For å sikre natur og friluftsliv for fremtiden må kommunene ha tilstrekkelig kompetanse og ressurser for å til å ivareta større ansvar for bærekraftig utvikling og naturvennlig arealforvaltning. Vi vil styrke vernet av strandsonen og gi økte ressurser til oppsyn med motorisert ferdsel i utmark. Vi vil også ha strenge nasjonale begrensninger for bruken av snøskutere og andre motoriserte terrengkjøretøy og gi kommunene mulighet til å begrense bruken ytterligere.

Vi vil at alle skal ha et bevisst forhold til hva nedbygging av natur har å si for omgivelsene våre. Det er kommunen som gir byggetillatelser. Derfor vil vi at alle kommuner skal ha et arealregnskap som synliggjør effekten av nedbygging. Plan- og bygningsloven må endres slik at den inneholder arealkrav til grønne plasser og trær, på samme måte som at det stilles krav til lekeplasser og parkeringsplasser. Vi vil belønne kommuner som tar vare på naturmangfold og utrede hvordan dette kan gjøres i det kommunale inntektssystemet.

Vi ønsker at utbygging i naturen skal kompenseres ved at andre arealer tilbakeføres til naturen. Vi vil at fylkeskommunene skal bygge opp oversikt over områder som kan tilbakeføres.

Vi vil bevare de grønne beltene mellom ulike naturområder. For å sikre et størst mulig biologisk mangfold er det viktig å sikre større sammenhengende naturområder, og at vi ikke belaster dem for mye, herunder lysbelastning. Vi vil derfor definere og begrense lysforurensning i kommunale, regionale og nasjonale planer. Elver og bekker må tas vare på og restaureres for å opprettholde naturverdiene og sikre de natur-

lige flomveiene i et våtere og villere klima. Vi må også bli flinkere til å bevare natur nær byområdene. Dette er natur mange kan nyte godt av. Vi vil derfor opprette nasjonale urbane byparker, der naturen og naturopplevelsene blir ivaretatt.

Vi vil sette i verk nasjonale og lokale tiltak mot fremmede arter. Kontrollen med kommersiell import av levende dyre- og plantemateriale må styrkes, for å redusere innførselen av organismer som kan ødelegge naturmangfoldet vårt.

Rovdyrene hører hjemme i norsk natur. Naturmangfoldloven skal ligge fast og beskytte det biologiske mangfoldet, inkludert rovdirene, i norsk natur. Bestandene av ulv, bjørn, gaupe og jerv er i dag for lave. Vi vil ha levedyktige bestander av alle de store rovdirene, i tråd med naturfaglige anbefalinger. Vi mener det er mulig å redusere konfliktnivået mellom beitedyr og rovdyr, uten å svekke rovdyrstammene. Dagens soneforvaltning bør opprettholdes der vi har beiteprioriterte og rovdyrprioriterte soner, men noen soner bør utvides for å ivareta rovdirenes naturlige bevegelser.

Rovviltneamdene har, i motsetning til sin hensikt, vært med på å øke konfliktnivået i den nasjonale debatten om rovdyr. Vi vil vurdere mer hensiktsmessige organisasjonsformer for lokal forankring av den nasjonale rovdyrforvaltningen.

Vi vil gjøre det vanskeligere å velge miljøfiendtlig, og enklere å velge miljøvennlig.

Vi vil jobbe for flere europeiske forbud mot produkter som inneholder miljøgifter. I mellomtiden ønsker vi å innføre høye avgifter på slike produkter i Norge. Slik minimerer vi bruken her hjemme. Miljøgifter ødelegger naturen og må bekjempes.

Vi vil innføre et forbud mot nye sjødeponier og innføre en avgift for deponi av miljøskadelig gruveavfall. Deponering av utslipp fra gruveindustrien i fjordbunnen er en trussel mot fjordmiljø, gyteområder og sjømattrygghet. Det truer grunnlaget for norsk sjømatnæring.

Vi har ennå ikke full oversikt over mulige konsekvenser av mineralutvinning på havbunnen og vil derfor ikke lyse ut konsesjoner uten at all risiko er nøye kartlagt og forsvarlig håndtert. Vi vil stille krav om at utslipp skal være minimale.

Vi vil styrke Enova, et statlig foretak som støtter utvikling av energi- og klimatiltak, energieffektivitet og økt energiforsyningssikkerhet, og andre tiltak som gjør det enklere for forbrukerne å ta mer miljøvennlige valg.

Vi må gjennomføre en sirkulærøkonomisk omstilling som gjør det enklere for forbrukere å handle miljøvennlig.

Derfor må vi endre måten vi produserer og forbruker varer på. Vi vil ta vare på materialer på en måte som reduserer utslipp og energiforbruk.

Vi vil styrke den offentlige bestillerkompetansen innen arkitektur og eiendom, både for nybygg og rehabilitering. Offentlig innkjøpskraft kan støtte opp om markedet for sirkulærøkonomiske løsninger i Norge.

Vi vil legge til rette for regionale industriparker som utnytter lokale energi- og materialstrømmer. Slik kan vi slippe lange transportetapper for restråstoff.

Vi vil trappe opp produsentenes ansvar for hele produktets livssyklus ved å innføre et digitalt produktpass. Det vil gjøre det enkelt å finne deler, vise materialinnhold, opprinnelse og miljødeklarasjon. Vi vil stille krav til at alle produkter med lang nedbrytningstid skal ha reserverdeler og være reparerbare.

Vi vil gradvis øke kravet til andelen resirkulert materiale i ulike produktkategorier. Etterspørsel etter resirkulerte råvarer er en forutsetning for en lønnsom ombruks- og gjenvinningsindustri. Vi vil at det stilles krav til at plastprodukter er gjenvinnbare. Vi vil også gjøre resirkulert plast mer lønnsomt ved å innføre en avgift på jomfruelig plast.

Vi vil gjøre det enklere og mer lønnsomt å reparere og leie ut produk-

ter som klær, sko, sykler, verktøy og husholdningselektronikk. Vi vil sikre forbrukeres rett til å reparere og endre på produkter de har kjøpt. Vi vil også stimulere gjenbruksøkonomien ved å legge til rette for at brukte ting kan repareres med brukte deler.

Vi vil halvere matsvinnet i Norge innen 2030 og legge til rette for at restprodukter kan brukes som blant annet dyrefôr, biodrivstoff, biokull eller gjødsel. Det må bli lettere og mer lønnsomt å gi bort enn å kaste mat.

Farlig avfall er et stort miljøproblem og vi vil stille strengere krav til resirkulering og gjenvinning av farlig avfall. Dette vil redusere bruk av miljøskadelige produkter og hindre miljøgifter i å komme på avveie.

Vi vil legge til rette for mer restaurering og oppgradering av eksisterende bygg. Byggsektoren bruker på verdensbasis om lag førti prosent av alle ressurser, inkludert energi og materialer. Å ta vare på eksisterende bygg er bra for miljøet.

Vi må sikre at bygg lar seg ombruke, at byggematerialer lar seg gjenvinne, og at klimavennlige bygningskomponenter blir brukt. Om få år må alle byggeplasser være avfallsfrie.

Frihet til å reise grønt

Vi vil halvere utslippene fra transportsektoren innen 2030 sammenlignet med 2005. Da trenger vi velfungerende miljøvennlige transportløsninger.

Vi vil satse på miljøvennlige alternativer som elektrisitet, avansert biodrivstoff, biogass, ammoniakk og utslippsfri hydrogen. Miljøvennlig transport er nøkkelen til å kutte utslipp. Alle vinner på at flere får friheten til å velge grønt.

Transporttilbudet skal være miljøvennlig, effektivt, trygt og rimelig. Hvilken transportløsning som er riktig, varierer fra sted til sted. Vi satser ikke på én teknologi eller én løsning, men på noen grunnleggende prinsipper.

Byene vokser, og det gjør også behovet for bedre grønne transport-løsninger. Vi vil satse på grønne løsninger der innbyggernes behov kommer først.

Vi vil gjøre det billigere å velge kollektivtransport. Det klimavennlige alternativet skal alltid være det beste, enkleste, raskeste og rimeligste. For barn, unge og studenter er kollektivtransport viktig for frihet i egen hverdag. Derfor vil vi innføre et nasjonalt ungdomskort som gjør det enklere å reise kollektivt. Vi ønsker også gode familierabatter på buss og tog, slik at flere familier kan velge vekk bilen.

Vi vil videreføre de eksisterende byvekstavtalene og åpne for nye, uten at de nye skal gå på bekostning av finansieringen av de avtalene som er inngått. Dette er avtaler mellom staten, fylkeskommunen og kommunen, som finansierer mer grønn bytransport og reduserer utslipp.

Vi vil at staten som hovedregel skal ta halvparten av regningen for større kollektivutbygginger, og ta inntil to tredjedeler når utbyggingen er del av en byvekstavtale.

Innen 2025 vil vi at all kollektivtransport skal være fossilfri. Vi er godt på vei mot utslippsfri kollektivtransport, og flere alternativer drives allerede med fornybar energi.

Å gå, sykle eller ta kollektivtransport gir reisefrihet uten privatbil. Vi vil sikre raskere utbygging av gang- og sykkelveier og innføre nasjonale retningslinjer som oppmuntrer til å sette av areal for disse.

Vi vil prioritere utbygging av jernbane, kollektivtransport og gang- og sykkelveier. Når det gjelder utbygging av motorvei, vil vi prioritere de prosjektene som har et stort forbedringspotensial for miljø, bymiljø og trafiksikkerhet.

Vi vil gi storbyene frihet til å velge om de vil overta ansvaret for den lokale kollektivtransporten, slik at de kan tilby innbyggerne sømløse reiseopplevelser.

Vi mener bompenger er et viktig virkemiddel for å redusere trafikk og finansiere bedre kollektivtilbud i byområdene våre. Samtidig rammer dagens bompengesystem urettferdig på grunn av sin manglende fleksibilitet. Vi vil innføre satellittbasert veiprising, gitt at personvernet ivaretas. Et moderne veiprisingssystem kan bidra til fortsatt høy legitimitet for brukerbetaling på vei.

Vi støtter tiltak som begrenser bilbruk og skaffer inntekter til et bedre kollektivtilbud. Biltrafikken kan ikke vokse i byene fordi det gir for mye støy, støv og tar for mye plass. Hva som er de største utfordringene varierer fra by til by. Derfor er det fornuftig at byene i større grad selv kan bestemme i spørsmål om kollektivfelt, etablering av bilfrie områder, nullutslippssoner og miljøgater.

Vi vil at folk skal kunne bosette deg der de vil. Vi vil gi distriktene et like grønt transporttilbud som byene.

Vi vil legge til rette for hyppigere frekvens for kollektivtrafikk i distriktene og satse på fleksible småskalaløsninger, for eksempel minibusser som henter og bringer på forespørsel.

Vi vil prioritere å utvide alle riksveier slik at de kan få gul midtstripe. Vi vil også sikre mot ras og flom, og øke vedlikeholdet av broer og tunneler. Å kunne reise trygt, effektivt og miljøvennlig skal være mulig i hele landet.

Vi vil investere mer i fylkesveinettet for å sikre varetransport og fremkommelighet i distriktene. Vi vil videreføre og forbedre fergeavløssingsordningen, som stimulerer til nye fastlandsforbindelser. Slik opprettholder vi et godt transporttilbud i hele landet.

Ekspressbussnettet er et viktig kollektivtilbud for reisende mellom fylker og landsdeler. Vi vil stille krav til at ekspressbussene bruker nullutslippsløsninger innen 2025.

Teknologi gjør det enklere å velge grønne transportalternativer. Vi vil få fart på omstillingen.

Vi er elbilens forkjemper og vil sikre elbilfordeler ut 2025 for å nå målet om at alt nybilsalg skal være nullutslippsbiler. Norge ligger i dag i verdenstoppen i andel elbiler. Elbilpolitikken er et eksempel på at det er mulig å erstatte fossile løsninger med fornybare, uten negative konsekvenser for forbrukerne. Så lenge elbiler ikke er konkurransedyktige på pris, må vi beholde kjøpsfordelen som gjør at det lønner seg å velge elbil.

Vi vil sikre ladeinfrastruktur i hele landet, etablering av minst 30 hydrogenfyllestasjoner og et nasjonalt nett av fyllestasjoner for biogass innen 2025. Fyllestasjonene må også være tilpasset for tungtransport. Vi vil bygge bedre infrastruktur for lading og påfyll av fornybart drivstoff i hele landet. Slik kan fornybart drivstoff bli et reelt alternativ alle steder i Norge. Vi vil fortsette å utvikle bruk av norskprodusert bærekraftig biodrivstoff. Biodrivstoff er et viktig tiltak for å redusere utslipp på norske veier. Vi ønsker å øke bruken av bærekraftig biodrivstoff og fjerne biodrivstoff som ikke er bærekraftig.

Tungtransporten må bli mer bærekraftig. Derfor vil vi sørge for energistasjoner for tungtransport tilrettelagt for nullutslippsteknologi som utslippsfri hydrogen, biodrivstoff og elektrisitet.

Vi vil etablere flere pilotprosjekter for selvkjørende kjøretøy, fordi de bidrar til trafiksikkerhet og mindre forurensing.

Vi vil sette krav om at alle offentlige innkjøp tar i bruk nullutslippstransport der det er mulig. Det offentlige har en særlig viktig oppgave med å stille krav om null- og lavutslippsløsninger ved offentlige innkjøp.

Vi vil satse på jernbanen, for å flytte mer godstransport fra vei til bane og å få raskere og bedre jernbaneløsninger for passasjertransport som knytter bo- og arbeidsregioner sammen.

Vi vil øke antall togavganger ved å bygge flere dobbeltspor, flere kryssningsspor, og ved å velge ruteplaner som gir mer kapasitet. Vi vil også jobbe for effektive jernbaneløsninger i norske bo- og arbeidsregioner og gjøre det rimeligere for pendlere å reise kollektivt. Derfor vil vi

innføre makspris på månedskort.

Vi vil jobbe for høyhastighetsbaner som knytter sammen våre store byer, og knytter Norge sammen med kontinentet. Vi må redusere reisetiden mellom de store byene og mellom Norge og andre europeiske land. Vi vil ha flere avganger, sette ned billettprisene på de samme togstrekningene og bidra til et felles billettsystem i Europa.

Vi vil øke antall soveplasser på norske nattog og legge til rette for nattog fra Oslo til europeiske storbyer som Berlin. Nattog er et viktig tilbud for å redusere jobbreiser med fly. Gjør vi alt dette, flytter vi også mest mulig flytrafikk til bane.

Vi har vært pådrivere for og satt i gang utredning av jernbane i Nord-Norge. Vi vil fortsette dette arbeidet for fremtidens nødvendige klimavennlige transportløft mellom nord og sør.

Vi vil fortsette å sette driften av jernbanestrekninger ut på anbud, slik at vi frigjør mer penger til å investere i selve jernbanenettet. Vi vil også utrede muligheten for å etablere Nye Baner, etter modell fra Nye Veier. Ved å åpne for å la private drive jernbane gjennom anbud vil staten de neste årene både kunne spare mange milliarder kroner og skape et bedre togtilbud.

Vi vil satse på grønn skipsfart og sikre Norges verdensledende rolle på feltet.

Vi vil bruke offentlig støtte og innkjøp for å øke innovasjonskraften i grønn skipsfart. Det bidrar til å skape nye grønne arbeidsplasser og utvikler ny teknologi samtidig som vi reduserer klimagassutslipp hjemme og ute.

Vi vil legge til rette for utvikling og bruk av selvstyrte skip som kan gi lavere kostnader, tryggere seilingsruter og energieffektivisering. Dette er et konkurransefortrinn for norsk skipsnæring.

Vi vil legge til rette for areal i havnene for ulike miljøfyllestasjoner for

både skip, tungtransport og fritidsbåter. I fremtiden vil flere skip bli drevet både på utslippsfri hydrogen, ammoniakk og batteri.

Vi vil utvide dagens nullutslippskrav for cruisetrafikk i verdensarvfjordene til å gjelde langs hele kysten og legge til rette for landstrømning og fyllestasjoner i alle aktuelle havner.

Vi vil ha mer gods over fra vei til sjø og bane. Det er bra for miljøet og reduserer klimagassutslipp. Derfor vil vi bygge flere omlastningsterminaler fra land til sjø og bygge ut infrastruktur som gjør det enklere å få frakt over fra tog og lastebil til båt.

Vi vil satse på sjøen som transportåre også for kollektivtransport, med utslippsfrie hurtigbåter.

Vi vil få slutt på dumping av kloakk i sjøen og vil derfor bygge ut landfasiliteter i det mest trafikkerte området mellom Lindesnes og sven-skegrensen. På sikt ønsker vi å innføre et forbud mot å dumpe kloakk direkte i sjøen.

Vi vil innføre elbåtfordeler for fritidsbåter etter modell fra elbilfordelene. Fossile fritidsbåter slipper ut store mengder klimagasser, samtidig som elektriske fritidsbåter er på vei inn i markedet. Elbåtfordeler vil gjøre det lettere for flere å velge elektrisk. Vi vil også innføre kondemneringsordning for lastebåter slik at materiale i større grad gjenvinnes.

Vi vil ha utslippsfrie fly og mer transport fra luft over på jernbane. Vi vil se den første kommersielle nullutslippsruten i Norge innen 2025. Norge skal være først og best på nullutslippsfly.

Vi vil opprettholde flytilbudet og sikre ikke-kommersielle ruter med lavere priser enn i dag, gjennom offentlige rutekjøp der det ikke finnes gode alternativ til fly. Samtidig vil vi gjøre disse reisene mest mulig miljøvennlige ved å legge til rette for å drifte kortbanenettet med elfly innen få år. I tillegg vil vi øke innblandingskravet for avansert biodrivstoff i flydrivstoff.

Vi vil endre flypassasjeravgiften til en miljøavgift basert på utslipp, slik at flyselskapene får større insentiv til å redusere utslipp og samtidig bruke kapasiteten på flyene bedre enn i dag. Vi mener at lange flyreiser bør ha en høyere klimaavgift enn i dag. Derfor vil vi øke flypassasjeravgiften for flyreiser til land utenfor Europa.

Dagens taxfree-ordning gjør at vi subsidierer forurensende flyreiser med skattefritak på alkohol og tobakk. Vi vil avvikle ordningen og kompensere Avinor og private flyplasser gjennom tilskudd over statsbudsjettet.

Vi vil bremse økningen i klimafiendtlig flytransport ved å si nei til flere rullebaner på Gardermoen og Flesland.

Hvordan skaper vi fremtidens grønne arbeidsplasser?

For oss handler næringspolitikk om å gi folk muligheter til å utvikle nye ideer og skape sin egen arbeidsplass. Det gir folk frihet til å bo der de vil. Det skal lønne seg å satse på grønn innovasjon og verdiskaping. Småbedriftene skaper to tredjedeler av alle nye arbeidsplasser i landet vårt. De er en viktig kilde til mangfold og gir økonomien flere bein å stå på. Vi vil gi flere friheten til å starte for seg selv.

Grønn og rettferdig skatte- og boligpolitikk

Vi vil ha en grønnere og smartere skattepolitikk som belønner grønne valg og fordeler på en mer rettferdig måte.

Vi vil ikke øke det totale skatte- og avgiftsnivået. Vi vil øke avgiftene på klimagassutslipp og forurensning på den ene siden og redusere skatten for personer og bedrifter på den andre siden. For at alle skal kunne leve liv i frihet, må vi ha et samfunn der skattebyrden oppleves som rettferdig. Derfor er vi opptatt av at skattesystemet er både omfordelende og bidrar til grønne og verdiskapende valg.

Vi vil innføre et klimaskattefradrag i inntektsskatten som både kompenserer for økte miljøavgifter og gjør det mer lønnsomt å arbeide. Slik vil klimaavgifter betalt av forbrukerne betales tilbake i form av et fradrag på skatten. Fradraget blir høyest for de med lav inntekt.

Vi vil innføre et nytt trinn i inntektsskatten for dem med høyest inntekt. Slik bidrar de som kan, litt mer til fellesskapet. De ekstra inntektene fra det øverste trinnet skal gå til å redusere skatt på arbeidsinntekt til de med lav og middels inntekt.

Vi vil beholde en moderat formuesskatt for at de med store formuer fortsatt skal bidra til fellesskapet. Vi vil sørge for at det blir mer lønnsomt å investere i produktiv virksomhet enn i primær- og fritidsboliger, gjennom likere verdsettelse av formuesobjekter. Vi vil øke bunnfradraget for å skjerme vanlige folk og oppstartsbedrifter.

Naturressursene tilhører folket. Når bedrifter tjener penger på felleskapets eiendom, må vi alle tjene på det. Derfor er vi positive til skatt på grunnrente av våre felles naturverdier. Slik sørger vi for å dele på velstanden.

Vi vil dempe prisveksten i boligmarkedet og gjøre det enklere å kjøpe sitt første hjem.

Vi vil fjerne rentefradraget for bolig og kompensere reduksjonen med en tilsvarende reduksjon i inntektsskatten. Dette vil bidra til å bremse prisveksten i boligmarkedet.

For å gjøre det enklere for førstegangskjøpere og enslige å komme inn i boligmarkedet vil vi gi Husbanken tilstrekkelige lånerammer for startlån til alle som trenger det. Vi vil fjerne egenkapitalkravet for førstegangskjøpere, slik at de som ikke har egenkapital i bolig fra før får en bedre mulighet til å komme seg inn i markedet. Vi vil frita denne gruppen for dokumentavgift.

I dag er det manglende rettslig regulering av samboerforhold. Det kan bli en fattigdomsfelle. Vi vil innføre en samboerlov for å sikre grunnleggende økonomisk trygghet ved samlivsbrudd mellom samboere, med mindre annet er avtalt.

Trygge og gode boliger er viktige for at studentene skal kunne fullføre studiene sine. For å få fart i bygging av studentboliger vil vi heve kostnadstaket for statlig tilskudd og husbankfinansiering ytterligere. Det økte kostnadstaket må følges av økt tilskuddsandel per enhet. Dessuten vil vi fjerne flaskehalser hos kommunene og regulere studentboliger som eget formål. Vi har satt oss som mål at 3000 nye studentboliger skal bygges hvert år og sikre at en del av disse er universelt utformet.

Vi vil at studentboliger skal unntas eiendomsskatt og at kommunene får mulighet til å helt eller delvis unnta miljøvennlige bygg fra eiendomsskatt.

Vi vil sikre at borteboende videregående elever får et botilbud de har

råd til. Derfor vil vi ha tilsvarende finansieringsordninger for elevboliger som for studentboliger.

Kapital for at gode ideer skal kunne vokse seg store

I dag er det lett å starte egen bedrift, men vanskelig å vokse seg stor. Vi vil arbeide for at bedrifter med gode idéer skal kunne utvide.

Vi vil utvide opsjonsordningen slik at flere bedrifter blir dekket av den. Aksjeforkjøpsretter, såkalte opsjoner, er et viktig insentiv for rekruttering til oppstartsbedrifter i vekst, som ellers ofte mangler tilstrekkelig kapital til å lønne flere ansatte. Dette gjør det vanskelig å vokse.

Vi vil at offentlig kapital skal gå inn i private fond, som igjen kan investere i norske oppstartsbedrifter. Slik bygger vi opp det norske kapitalmarkedet og reduserer risikoen for offentlige feilinvesteringer.

Vi vil at mer offentlig kapital skal sluses inn i småbedrifter. Vi har mange ordninger for å støtte småbedrifter, men de er oppstykket og lite kjent. Vi vil gjøre disse ordningene enklere og mer synlig. Vi vil også utvide ordningen som gir skatterabatt for investorer som investerer i nystartede bedrifter.

Vi vil gi flere småbedrifter tilgang på store offentlige kontrakter. Offentlige virksomheters rammeavtaler skal ikke hindre småbedrifter fra å konkurrere.

Vi vil etablere et gründerpanel etter dansk modell. Panelet skal fremme forslag og anbefalinger til hvordan det kan gjøres enklere og mer attraktivt for gründerne å starte ny virksomhet og hvordan flere nye virksomheter kan ta neste skritt og vokse seg større.

Vi vil endre dagens regelverk slik at det går an å dele opp offentlige anskaffelser. Kompetansen hos innkjøper må heves for å fremme kvalitet, innovasjon, mangfold og effektive anskaffelser, ikke bare lavest mulig pris. Det gjør at småbedriftene får bedre tilgang til offentlige kontrakter.

Det er en svak utvikling av folkefinansiering i Norge i forhold til i andre land. Vi vil implementere EU-regelverket for folkefinansiering raskt, slik at det juridiske rammeverket reduserer risikoen og etablerer folkefinansiering som en større del av vår spare- og investeringskultur.

Vi vil at prosjekter som fyller de private scenene, kulturhusene og utearenaene får en finansieringsmodell nærmere det den private filmindustrien har, med prosjektstøtte og billettstøtte, gjennom et fond for scenekunst.

Enda grønnere norsk industri

Vi vil redusere industriens karbonavtrykk og satse på teknologi som øker produktivitet og bærekraft. Norsk industri er allerede godt i gang med omstilling, men vi vil gjøre den enda grønnere.

Vi vil spille på lag med industrien for å øke industriell bruk av nullutslippsteknologi som hydrogen, biogass og karbonfangst og -lagring.

Vi vil forsterke regjeringens hydrogenstrategi ved å øke støtten til teknologiutvikling og kommersialisering av utslippsfri hydrogen. Hydrogen er en viktig energibærer for å oppnå utslippskuttene vi har satt oss som mål i industrisektoren.

Hvis Norge lykkes med storskala transport og lagring av klimagasser vil det være et enormt teknologisk gjennombrudd og et av Norges viktigste bidrag til å kutte utslipp både hjemme og internasjonalt. Teknologien for karbonfangst og -lagring vil også gi norsk industri et internasjonalt fortrinn. Derfor gjennomfører vi en historisk satsing på to anlegg for karbonfangst og -lagring innen 2025 og støtter etableringen av flere nye anlegg fremover.

Vi vil videreføre Prosess 21 som en plattform der industrien, forskningsmiljøene og myndighetene samarbeider for å gjøre norsk industri klimanøytral eller klimanegativ innen 2050.

Vi vil etablere flere produksjonsanlegg for biokull, slik at Norge kan lede denne utviklingen. Biokull er et restprodukt som kan blandes i

jord og dermed lagre karbon. Dette er en naturlig form for karbonfangst, -bruk og -lagring.

Skogen binder klimagasser og bærekraftig forvaltning av skog ivaretar nøkkelbiotoper og biologisk mangfold. Vi vil forbedre transport av tømmer og ferdigvare ved å oppgradere broer og styrke kapasiteten på vei og jernbane. Vi vil også styrke utviklingen av norsk tre- og bioindustri.

Vi vil arbeide for en nasjonal strategi for produksjon og bruk av mas-sivtrehus i offentlige og private byggeprosjekter. Vi vil gi incentiver til arkitekter og designere som arbeider med å utvikle produkter i mas-sivtre, og støtte eksport.

Norge sitter på store verdier i form av mineralforekomster. Vi må bevare en betydelig norsk eierandel i vår bergindustri, inkludert industrimineraler, metalliske malmer og energimineraler. Mineralutvinning kan gi utfordringer med støy, støv, vibrasjoner, avrenning og tungmetaller, som må tas hensyn til før utvinning kan skje. Vi vil sikre at grunn-eiers rettigheter ivaretas og at fremtidig mineralutvinning bidrar til lokale arbeidsplasser.

En enklere hverdag for norske bedrifter

Privat næringsliv skal kunne konsentrere seg om å skape arbeidsplasser og verdier. Derfor vil vi gjøre deres hverdag så enkel som mulig i møte med det offentlige.

Vi vil fortsette satsingen på digitalisering for å gjøre det enklere for bedrifter å rapportere inn til offentlige myndigheter.

For å forenkle bedrifiers hverdag vil vi opprette en nettside med en felles oversikt over de støtteordninger og kompensasjoner bedrifter kan søke om. Vi vil redusere antall skattefradrag selvstendig næringsdrivende må forholde seg til ved å erstatte dem med ett minstefradrag. Det forenkler skatteseddelen og gjør hverdagen enklere.

Vi vil gjøre skatteinnbetalinger enklere for enkeltpersonforetak ved å

endre ordningen fra forskuddsbetaling til etterskuddsbetaling.

Vi vil begrense offentlige etaters adgang til å be om opplysninger som det offentlige allerede har mottatt. I dag kan ulike offentlige etater be deg om samme informasjon flere ganger.

Vi vil jobbe for en enhetlig tolkning av EUs personvernreglement (GDPR) i hele EU/EØS-området. GDPR er viktig for norsk personvern, men ulike tolkninger av regelverket gjør det både vanskeligere å sikre et godt personvern og vanskeligere for bedrifter å utvikle produkter og tjenester.

Vi vil innføre en delingsplikt for datasett i alle offentlige virksomheter, så lenge det er i samsvar med sikkerhet og personvernlovgiving. Det vil gjøre det enklere for norske bedrifter å få tilgang til viktige datasett.

Vi vil sette ned en kommisjon som kan komme med forslag til harmonisering og forenkling av norske næringsrelaterte lover og forskrifter. Slik vil vi gjøre det enklere å navigere regelverket.

Vi vil tillate søndagsåpne butikker og salg av sterkøl og sider i butikk. I dag er det en rekke begrensninger på butikkens åpningstid som gjør at du ikke kan handle hva du vil, når du vil. Vi vil fjerne de statlige begrensningene på salgstider for alkohol og la kommunene regulere det selv. Vi vil også utvide Vinmonopolets åpningstider til klokken åtte på hverdager og lørdager.

Flere norske produkter og tjenester ut i verden

Vi vil hjelpe norske produkter og tjenester ut i verden for å sikre norske arbeidsplasser.

Vi tjener alle på en verden der vi kan handle så fritt som mulig. Vi vil derfor redusere toll og barrierer som gjør det dyrere og vanskeligere å handle med hverandre.

En stadig økende del av norske eksportinntekter kommer fra eksport av tjenester. Vi vil derfor at Norge skal ta initiativ til å gjenopplive forhand-

lingene om en ny internasjonal handelsavtale for handel med tjenester.

Mange av de norske handelsavtalene er gamle og bør oppdateres og revideres. Vi vil oppdatere dem slik at de inkluderer handel med tjenester og tar hensyn til et bærekraftig miljø. Vi vil at norske investeringsavtaler skal opprettholde og gjerne heve standardene for helse, miljø og arbeidstakerrettigheter.

Mer turisme på lag med miljøet

Reiselivet er viktig for å opprettholde bosetting og lokal verdiskaping i hele landet. Vi er opptatt av at næringen skal utvikle seg på en måte som spiller på lag med miljøet.

Norge er et fantastisk reisemål, men korte turistsesonger kan være en belastning for naturen. Vi vil styrke Norge som helårlig reisemål og øke sysselsettingen ved satsing på produktutvikling og markedsføring i samarbeid mellom Innovasjon Norge og reiselivsbedriftene.

Vi vil gi de kommunene det gjelder, muligheten til å etablere et besøksbidrag som kan brukes lokalt for at områdene turistene besøker, kan håndtere menneskemengdene i høysesongen. Vi vil også sikre at avgift ved tilrettelagte parkeringsplasser også kan brukes for å legge til rette for stier i nærområdet.

Grønn og nyskapende matproduksjon

Vi vil satse på et moderne landbruk som er verdensledende innen klima, miljø og dyrevelferd. Vårt mål er at klimagassutslippene fra jordbruket skal halveres innen 2030, og det skal vi gjøre i godt samarbeid med bøndene våre. Bonden blir en viktig medspiller for å nå utslippsmålene.

Vi vil vri en større del av landbrukssubsidiene over på grønn matproduksjon. For å nå nasjonale mål for matsikkerhet, helse og klima må vi produsere mer korn, poteter, frukt og grønnsaker, og mindre kjøtt basert på importert fôr. Vi vil støtte tiltak for å redusere kjøttforbruket, men samtidig sørge for at hele dyret blir utnyttet. Vi vil at forbrukerinformasjonen om kosthold skal legge mer vekt på helse, kvalitet og

mattradisjon, spesielt overfor barn og unge. I internasjonal sammenligning er norsk landbruk blant de som bruker minst antibiotika. Vi vil støtte tiltak som fortsatt fremmer trygt og bærekraftig norsk landbruk.

Vi vil sikre forutsigbare rammevilkår ved å beholde bærebjelkene i landbrukspolitikken, men bruke en større del av tilbakeføringene for å stimulere til økt planteproduksjon. Vi vil prioritere norsk kjøtt- og melkeproduksjon i fjord- og fjellstrøk og andre steder der produksjon av matplanter ikke er mulig. Slik blir også kulturlandskapet ivaretatt.

Vi vil satse på regenerativt landbruk som binder opp og reparerer naturlige kretsløp, og med dyrknings- og beitepraksis som binder mer karbon enn de slipper ut. Det er bra for bonden, jorda og klimaet.

Norge har stort potensial for dyrking av planteprotein til menneske-mat og nytt fôr som alternativ til soya. Vi er positive til økte forsøk med belgfrukter og insekter som proteinkilder.

Vi vil øke andelen økologisk landbruk fordi det er viktig både for naturmangfold og forbrukerens valgfrihet. Vi vil legge forholdene til rette for økt lokal videreforedling av bondens råvarer på en slik måte at mer av verdiskapingen tilfaller bøndene og produsentene, blant annet ved å utvide muligheten lokale produsenter av alkoholholdige drikkevarer har til å selge varene sine til besøkende.

I årene fremover vil utviklingen av fremtidsrettet landbruksteknologi åpne stadig nye muligheter som kan bidra til betydelige gevinster for både bonden, norske forbrukere, miljøet, dyrevelferden og norsk matvaresikkerhet. Det norske landbruket går allerede i front og vi vil tilrettelegge for at det skal bli enda enklere og mer lønnsomt for bonden å ta i bruk smart og autonom landbruksteknologi. Vi vil innføre nye støtteordninger og vurdere ytterligere insentiver for økt bruk av fremtidsrettet teknologi i det norske landbruket.

Vi støtter mer produksjon i urbant landbruk, i kolonihager og parselhager. Vi er positive til bruken av forskning og ny teknologi for å dyrke matvarer som kan gi oss et mer effektivt landbruk og mindre behov for

sprøytemidler, men vil ha en føre-var-tilnærming og vil unngå at biologisk materiale kommer på avveie. Vi vil fjerne forbudet mot dyrking av industrihamp, som et godt alternativ til mer miljøskadelige produkter.

Vi vil ha et landbruk som spiller på lag med naturen. Jordvern handler om å ta vare på dyrket og dyrkbar jord. Vi vil ikke omdisponere dyrket og dyrkbare arealer til bolig, næring og fritidsboliger. Det kan gjøres unntak for å løse viktig utfordringer for fellesskapet. Å ta vare på de eksisterende jordbruksarealene er viktig for å opprettholde matproduksjon. Vi vil innføre en nasjonal merkeordning for klimavennlig mat.

Vi vil gjennomgå regelverk for odel og konsesjon, samt støtteordninger og prosjekter, for å få større omsetning av landbrukseiendommer. Målet er at gårdsbruk i større grad skal brukes til aktiv drift og helårsbosetning, heller enn som fritidseiendom.

Bedre dyrevelferd

Vi mener at dyrehold i størst mulig grad skal ta hensyn til dyrenes naturlige adferd og behov. Dyr har egenverdi, og skal behandles med respekt.

Vi vil forby avl av dyr som fører til unaturlige og skadelige egenskaper hos dyr.

Vi vil klargjøre dyrs egenverdi i straffeloven og bestemmelsen om nødrett, slik at vold mot dyr blir betraktet som mer alvorlig enn skade på eiendom. Dyrs egenverdi må klarere fram i norsk lov, også når det gjelder slaktemetoder. Vi vil innføre obligatorisk ID-merking av hund og katt, med krav både til oppdretter og eier.

Økte midler til veiledning og bedre tilsyn må til for at kravene til dyrevelferd overholdes. Vi vil bruke incentiver for at best mulig dyrevelferd skal lønne seg. Vi vil styrke dyrevelferden i landbruket. Derfor vil vi øke tilsynet og sette strengere krav for inne- og uteareal.

Vi vil fase ut bruken av hurtigvoksende raser i kyllingproduksjon, og belønne bønder som investerer i bedre dyrevelferd. Samtidig vil vi

støtte merkeordninger som gjør det lettere for forbrukeren å velge dyrevennlige produkter. Vi vil innføre forbud mot CO₂-bedøvelse av dyr i slakteri og mot kverning av haneekyllinger, såkalt maserasjon, som avlivningsmetode i eggindustrien.

Vi mener at ville dyr ikke hører hjemme i bur. Derfor innførte vi forbud mot pelsdyrhold i forrige stortingsperiode. Nå vil vi fullføre arbeidet ved å innføre importforbud mot pelsdyrprodukter.

Reindrift er en viktig kulturbærer i det samiske samfunn, med tradisjoner og levesett som blir holdt i hevd slik det alltid har blitt gjort. Respekt for det samiske er også å vise forståelse og komme med løsninger for de utfordringer reindrifta opplever med rovvilt. Vi må ha en balansert rovviltforvaltning, som innebærer en bærekraftig rovviltstamme. Vi vil at reindrift og samisk kultur skal vektlegges sterkt i alle utbyggingssaker som truer beiteareal.

Bærekraftig sjømatnæring er viktig for verdiskapingen langs kysten.

Sjømatnæringen er den største og mest verdiskapende matproduksjonen i Norge. Den har stort vekstpotensial, men må alltid ta hensyn til naturens tåleevne.

Vi vil videreutvikle Norge som ledende havnasjon og øke kunnskap og formidling om havet. Vi vil støtte arbeidet med å etablere en verdensledende kunnskaps- og formidlingsarena for havet og de akvatiske miljøene i havbyen Bergen, bestående av Havforskningsinstituttet, Fiskeridirektoratet og Akvariet i Bergen.

Trafikklyssystemet, som skal sørge for forutsigbar og bærekraftig vekst i havbruksnæringen, må utvikles og styrkes med ny kunnskap.

Vi vil sette strengere krav for å bedre dyrevelferden i oppdrettsnæringen, kombinert med økt satsning på forskning og teknologiutvikling. Oppdrettsnæringen er viktig for Norge, men fører også med seg utfordringer som vi vil jobbe sammen med næringen for å håndtere. Vi vil se på muligheten for å tilpasse oppdrettsregler for å sikre bære-

kraftige løsninger som ivaretar villaksbestanden. Vi vil sikre kommunene rimelig kompensasjon for areal brukt av oppdrettsnæringen.

Vi vil holde fast på grunnprinsippene i deltakerloven, fiskesalgslagsloven og havressursloven. Dagens fiskeriforvaltning er et nøyte tilpasset system som ivaretar interessene langs en lang kyst.

Vi vil jobbe for å sikre jevn tilgang til fiskeråstoff til lokal produksjon langs kysten. Fiskerinæringen er viktig for sysselsetting og bosetting langs kysten. Derfor er det avgjørende å videreføre og videreutvikle føringstilskuddet. Vi mener fiskeressursene i større grad bør videreføres lokalt fordi det er best for klimaet, miljøet og verdiskapningen.

Vi vil jobbe for bedre handelsavtaler, med tollfri adgang for bearbejdet fisk. Dette vil gi økte eksportverdier og flere arbeidsplasser langs kysten. Fiskeri er en viktig fremtidsnæring, som må ha nasjonalt og lokalt eierskap.

Vi vil gjeninnføre rekrutteringskvoter for å sikre at ungdom har en realistisk mulighet til å komme inn i fiskerinæringa. Vi vil også etablere en økonomisk støtteordning for ungdom som er avhengig av store investeringer for å komme i gang.

Vi vil satse mer på forskning rundt tang og tare, marine bestander, fangstmetoder, bearbejding og markedsføring av norsk sjømat for å øke kvaliteten på norske produkter. Vi vil satse på kvalitet i næringen og jobbe for å få mer ut av hver kilo fisk.

Vi er opptatt av at kvoter settes basert på vitenskapelige råd for å holde bestandene bærekraftige.

For å sikre bærekraft og ryddige arbeidsforhold vil vi styrke kontrollen med uregulert fiske og fiskerikriminalitet. Vi vil også ha bedre kontroll på turistfisket og styrke den seriøse delen av turistfiskerierne.

Vi mener det må legges til rette for at hele fisken skal brukes og at også restråstoff har en verdi. Vi vil stimulere til løsninger tilpasset det

enkelte fartøy og fiskeri. Vi vil stramme inn regelverket for tråling for å forhindre negative konsekvenser for tare og koraller.

Vi vil legge til rette for produksjon av proteinbasert laksefor basert på lokale råvarer for å utnytte ressursene våre på en mer effektiv måte.

Selfangst er i dag sterkt subsidiert, og produktet er primært pels og kosttilskudd. Vi vil fjerne subsidier til selfangst.

Hvordan ruster vi oss for fremtiden?

Løsningen på de fleste utfordringene vi står overfor, er kunnskap. Kunnskap gir folk større frihet til å kunne ta egne valg. Kunnskap utjevner sosiale forskjeller slik at alle får likere muligheter. Kunnskap skaper arbeidsplasser, nye produkter og tjenester, løser klimautfordringer og pandemier. Den beste måten å bekjempe utenforskap på er kunnskap, fordi kunnskap gir enkeltmennesker flere verktøy til å bestemme over egen fremtid. I årene som kommer vil konkurransen om arbeidsplasser bli hardere. Vi vil gi våre barn og barnebarn de beste forutsetningene for å lykkes. Det krever mer frihet og kvalitet i alle stadier av utdanning og forskning. Mer frihet og mindre politisk styring av forskning, mer frihet for elev og lærer.

Mer frihet og kvalitet i opplæring

Barn skal ha frihet til å leke, lære og utvikle seg. Deres fremtid skal ikke defineres av foreldrenes bakgrunn, men av egen vilje og kunnskap. Enten det er i hjemmet, på skolen eller på lekeplassen skal barn behandles med respekt.

Barn er individer med rettigheter og ansvar, og de skal inkluderes og tas på alvor på alle arenaer. Frihet til å ta egne beslutninger betyr også at foreldre kan søke om utsatt skolestart for sitt barn, gjennom ordningen med fleksibel skolestart.

Vi vil at barnehagen skal være en trygg arena for lek og læring. Den skal være tilgjengelig for alle, og barna skal erfare hva det betyr å respektere seg selv og andre.

Vi vet hvor viktig det er for barn å få en barnehageplass. Derfor vil vi innføre en garanti slik at alle barn får tilbud om en plass etter endt foreldrepermisjon. Slik slipper foreldrene å ta ut ubetalt permisjon eller finne andre overgangsløsninger.

Vi vil sikre et mangfold i barnehagetilbudet. Det viktigste for oss er at barna får et godt barnehagetilbud, ikke om det drives av private eller

det offentlige. Samtidig er det viktig å bevare et mangfold blant de private barnehagene, og sikre en finansiering som gjør det mulig å drifte små, uavhengige barnehager også i fremtiden.

Vi vil endre dagens finansiering av barnehager slik at de kan tilby mer fleksible åpningstider. Det vil være et viktig tilbud som gjør hverdagen litt enklere for yrkesgrupper som jobber kvelds- og nattskift.

Vi har fått gjennomslag for gratis kjernetid i barnehagen for familier med dårlig råd. Nå vil vi sørge for gratis heldagsplass for familier med dårlig råd, både i barnehage og SFO/AKS.

Det aller viktigste for å gi alle barn like muligheter, er barnehager av høy kvalitet. Da må vi sikre at det både er mange nok ansatte i barnehagene, og at det er flere barnehagelærere, flere fagarbeidere og flere med andre utdanninger som er relevante. Pedagognormen som ble innført i 2018 bør evalueres, og kravene til utdanning bør skjerpes. Målet vårt er å øke andelen barnehagelærere til over femti prosent i løpet av neste stortingsperiode, opp mot seksti prosent de neste ti årene. I tillegg vil vi arbeide for å rekruttere flere mannlige barnehagelærere. Barnehagelærere og assistenter trenger kontinuerlig kunnskapspåfyll. Vi vil gi både barnehagelærere og assistenter tilbud om etter- og videreutdanning, og få flere med mastergradsutdanning i barnehagene.

Vi vil at barn allerede i barnehagen skal lære om integritet, grensesetting og å sette ord på upassende oppførsel. Vi vil også at barna skal lære at det finnes et mangfold av seksuelle orienteringer, og at alle har en rett til å være seg selv.

Vi vil gi flere friheten til å ta beslutninger over egen hverdag. Alle barn har rett på relevant og motiverende undervisning i skolen.

For å utvikle skolen, må vi ha kunnskap. Vi vil videreutvikle de nasjonale prøvene slik at de både gir bedre informasjon til skoleeier og nasjonale myndigheter, og i større grad enn i dag kan fungere som læringsstøttende grunnlag for å tilpasse opplæringen til den enkelte elev. Det

totale omfanget av nasjonale prøver bør ikke bli større enn i dag for å unngå unødvendig byråkrati og statlig styring.

Det er ikke alt i skolehverdagen som må bestemmes nasjonalt. Enten det gjelder leksefri eller mobiltelefonbruk, løses dette best lokalt og på de enkelte skolene.

Vi vil oppdatere eksamens- og vurderingsformer slik at de i større grad gjenspeiler hovedprioriteringene i oppdateringen av alle læreplaner, den såkalte fagfornyelsen. I tillegg vil vi at de skal gjenspeile de arbeidsformene elevene kommer til å møte senere i utdanning og arbeidsliv. Vi vil sikre skolene oppdatert utstyr og tidsriktige verktøy. I tillegg vil vi utvikle og utvide samarbeid med relevante bransjer.

Dyktige lærere er det viktigste for å sikre opplæring av god kvalitet på alle skoler i hele landet. Selv om vi har gjennomført et stort løft for videreutdanning av lærere de siste årene, tar norske lærere fortsatt mindre etter- og videreutdanning enn lærere i andre land. Derfor trenger vi et nytt lærerløft i neste stortingsperiode.

Vi vil se flere lærere med ulik fagbakgrunn og vi vil sikre at eleven har kvalifiserte lærere i all undervisning. Vi vil gi flere lærere det kompetansepåfyllet de trenger, helt fra barnehagelærere og grunnskolelærere til lektorene på videregående skole. Vi må fortsette å stille høye krav både for å komme inn på lærerutdanningen og for å undervise på alle nivå i skolen.

Vi vil sikre åpenhet om lærernes fagkompetanse ved hver enkelt skole, og vi vil sørge for at eksisterende fagkompetanse hos lærere tas i bruk til beste for elevene.

Vi vil motvirke frafallet fra læreryrket, blant annet gjennom mer variert praksis i lærerutdanningen. Lærerstudenter bør få erfaring med alle deler av læreryrket gjennom skoleåret. Nyutdannede lærere må også få nødvendig oppfølging og veiledning i starten av karrieren.

Vi vil øke antall helsesykepleiere med minst 500 de neste fire årene.

Vi mener at elevene selv skal bestemme hvilke skoler de kan søke på. Derfor vil vi arbeide for fritt skolevalg i hele landet, også på tvers av fylkesgrenser.

Fraværsgrensene fungerer dårlig for de elevene som sliter mest. Vi vil fjerne den nasjonale fraværsgrensen i videregående opplæring. Dersom fraværsgrensen videreføres, ønsker vi å jobbe for å gjøre fraværsgrensen mer fleksibel og gi mer rom for skjønn til læreren og skoleledelsen.

Vi mener at det skal være rom for flere friskoler i Norge. Friskoler med viktige fagtilbud eller ulike pedagogiske opplegg gir mer mangfold og valgfrihet for elevene. I tillegg gir det viktig inspirasjon og utgjør et sterkt supplement til det offentlige skoleverket. Vi vil legge til rette for at fylkeskommuner kan innføre tilbud til elever som ønsker å oppnå en kombinasjon av studiekompetanse og fagopplæring.

Vi vil at prinsippet om tidlig innsats og forsterket opplæring også skal gjelde i videregående opplæring. Slik kan elever som ønsker å ta imot et slikt tilbud, gis bedre muligheter til mestring og fullføring. Elever med svak faglig bakgrunn fra grunnskolen har høy sannsynlighet for å falle fra i videregående. Derfor vil vi ha en ordning med frivillige innføringsfag, og vi ønsker også flere tilbud i overgangen mellom ungdomsskole og videregående for dem som har behov for det. Vi vil gi fylkeskommunene ansvaret for å legge til rette for desentralisert høyere utdanning og etterutdanning tilpasset lokale behov. Det kan gjerne gjøres i samarbeid med de videregående skolene. Det må følges nødvendige midler med dette overførte ansvaret.

Vi vil forberede barn og unge for fremtidens arbeidsmarked. Vi vil at alle barn og unge skal bygge digital kompetanse på skolen.

Vi vil bidra til økt kunnskap om kritisk medieforståelse, kildekritikk og personvern gjennom skolen og tiltak for voksne.

Vi vil ha en skole som er fremtidsrettet og rustet elevene for en digitalisert hverdag. Vi vil at alle elever skal ha lik tilgang til digitale plattfor-

Samtidig vil vi åpne opp for at flere yrkesgrupper kommer inn i skolen. Dette kan være et viktig bidrag til et godt læringsmiljø for elevene og styrke relasjonen mellom skole og hjem. For at lærerne skal kunne fokusere på sin hovedoppgave, trengs det skoleansatte som bidrar på andre felt. Elever og lærere skal ha et trygt miljø. Skoleeier må ha rutiner og varsling for å beskytte elever og lærere.

For elever med behov utenom det vanlige er det aller viktigst at lærerne har kompetanse til å møte disse behovene. Dette gjelder både elever med lærevansker, sosiale utfordringer og evnerike barn. Vi vil satse på mer kompetanse for lærerne for å inkludere disse barna i skolen. Derfor må tilpasset opplæring i praksis sterkere inn i lærerutdanningen og vi må utvikle et bedre videreutdanningstilbud.

Vi er ikke flinke nok til å legge til rette for elever med høyt læringspotensial. Vi vil kartlegge utfordringene disse opplever og presisere deres rett til både tilpasset undervisning og spesialundervisning dersom de har behov for det. Målet er at alle elever skal møte utfordringer som er tilpasset sitt eget nivå i hvert enkelt fag.

Vi har fortsatt en stor jobb å gjøre med å avbyråkratisere skolen. Vi vil gi læreren mer tid til primæroppgavene undervisning, vurdering og forberedelser, blant annet gjennom mer tillitsbasert ledelse, ansvarsreform og færre styringsnivåer.

Vi vil gi elevene et større utvalg av fag og gi dem friheten til å velge det som passer for dem. Kreativitet og frihet hører sammen. Når elevene får mer frihet må også skolene få muligheten til å skreddersy et godt lokalt undervisningstilbud.

For at kreative, praktiske og estetiske fag skal få større plass i skolen, må elevene få muligheten til å ta flere valgfag. Vi vil utvide valgfagtilbudet på ungdomsskolen og innføre valgfagordningen på mellomtrinnet. Valgfag gir elevene mer frihet i hverdagen, også i barneskolen.

Vi vil tilby et annet fremmedspråk utover engelsk som valgfag fra og med mellomtrinnet, fordi det er enklere å lære et fremmedspråk i ung

alder.

Vi vil fjerne kravet om at femti prosent av tiden i grunnskolens religionsfag må brukes på kristendom. Staten skal ikke favorisere noen livssyn foran andre. Derfor vil vi fjerne K'en i KRLE-faget. Vi vil også avskaffe deltakelse i religiøse seremonier i regi av den offentlige skolen.

Vi vil gi videregående elever større valgfrihet. Motivasjonen hos elevene er høyere i de fagene de selv har valgt.

Elever er forskjellige og trenger mer valgfrihet i hverdagen. Vi ønsker færre timer til kjernefag for å gi mer tid til programfag, og vi vil innføre en modulbasert fagvalgordning på videregående skole. En modulbasert ordning vil gi friere valg på tvers av fagområder og tradisjonelle studieløp. Samtidig vil vi sikre at det finnes en allmenndannende kjerne som er felles for alle studielinjer. Dette vil også åpne for kombinasjoner med f.eks. landslinjer, toppidrett og ulike yrkesfag. Vi vil også gjøre det lettere for den enkelte skole å opprette egne valgfag.

Vi vil at elever skal ha rett til å gjennomføre videregående skole slik at alle skal kunne fullføre den utdanningen de har startet på, og at det skal bli lettere å ta ny eller mer videregående utdanning senere i livet. Samtidig bør flere skoler tilby vekslingsmodellen. Det må bli lettere å kombinere praktisk arbeid og teori på yrkesfagslinjene, og alle elever må få praktisk erfaring med faget sitt fra første trinn. Vi vil også gjøre det mulig for yrkesfagelever å ta flere fagbrev.

Vi mener også at det må finnes ulike løp med større fleksibilitet innen yrkesfag. Yrkessjåførkompetanse (YSK) og 1+3 år på yrkesfaglig utdanning må inn som faste elementer i videregående opplæring. På samme måte vil vi styrke fagbrev for voksne og samarbeidet med næringslivet.

Vi vil øke lærlingtilskuddet, fjerne arbeidsgiveravgiften for lærlinger og øke rådgivningskompetansen til fylkeskommunene for opplæring og oppfølging av bedrifter som ønsker å ta imot lærlinger.

mer, nettbrett og bærbare datamaskiner. Alle elever skal lære grunnleggende programmeringsferdigheter.

Vi er opptatt av at digitale hjelpemidler skal bidra til læring. Vi vil derfor øke lærernes digitale kompetanse.

Vi mangler koordinert oppfølging av utsatte barn. Derfor vil vi etablere møteplasser for fagfolk fra barnevern, skole, barnehage og kommune der de kan jobbe med langsiktig oppfølging av disse barna. Vi vil også innføre en rett til barnekoordinator for familier som vil ha behov for langvarige og sammensatte eller koordinerte helse- og omsorgstjenester og andre velferdstjenester.

Mer frihet i høyere utdanning

Forskning og høyere utdanning er avgjørende for å løse klimakrisen, ta vare på naturen og bidra til bærekraftig omstilling. Kunnskap er en viktig forutsetning for å kunne leve trygge og gode liv i et samfunn i stadig hurtigere endring.

Vi trenger mer fri forskning og utdanningsinstitusjoner med stor frihet. Vi har tiltro til den enkelte forskeren og ønsker oss selvstendige forskningsmiljø. Kunnskapen vi trenger, skapes best gjennom å hegne om frihet, grunnforskning, konkurranse og sterkt internasjonalt samarbeid.

Vi vil at alle skal ha mulighet til å ta utdanning, og denne muligheten skal være livet ut og så langt som mulig være uavhengig av hvor du bor.

Vi vil øke studiestøtten til 1,5 av grunnbeløpet i folketrygden (G) og sikre ordninger som gir studielån til påfyll av kunnskap og kompetanseheving. Slik vil vi gi studentene en tryggere økonomisk hverdag.

Studietiden er et naturlig tidspunkt for enkelte å få barn. Vi vil tilrettelegge for slike livsvalg i utformingen av økonomiske ordninger, tiltak ved utdanningsinstitusjonene og boliger for studenter med barn. For studenter med barn vil vi også øke studiestøtten til 2G.

For at flere skal ha mulighet til å ta utdanning, ønsker vi å åpne for at studenter som har opparbeidet seg retten til det, kan motta dagpenger under studiet. For studenter som også mottar støtte fra Lånekassen vil vi at dagpenger regnes som en del av inntektsgrunnlaget deres.

Vi vil legge til rette for at flere kan ta videreutdanning og få kunnskapspåfyll gjennom et langt arbeidsliv. Flere desentraliserte utdanningstilbud på alle nivå er helt sentralt for å lykkes med å utvikle kunnskap, næringsutvikling og gode liv over hele landet. Vi vil også gi småbedrifter skattefradrag for å finansiere videreutdanning for bedriftens ansatte.

Vi vil styrke fagskolene for å sikre kompetansen vi trenger i arbeidslivet. Vi vil sikre flere studieplasser og mer stabil og enhetlig finansiering, slik at det blir mindre forskjeller i størrelsen på skolepenger mellom de ulike skolene.

Vi har vedtatt en kompetansereform for etter- og videreutdanning. Vi vil endre finansieringssystemet for høyere utdanning slik at det blir lettere for universitetene og høyskolene å tilby kortere videreutdanningsopplegg. Vi vil sikre praksisplasser til alle studenter som har krav på det, og sørge for kompetente veiledere.

Vi vil øke støtten til bedrifter som tar inn lærlinger i videre- og etterutdanning. For å kunne tilby gode muligheter for etter- og videreutdanning er vi avhengig av et samarbeid med privat næringsliv. Vi vil ha flere praksisavtaler på universitetene og høyskolene slik at flere studenter får relevant erfaring i studietiden, uten å miste studieprogresjonen.

Studenter er mennesker i alle livsfaser. Vi vil gi dem større frihet i hverdagen.

Vi vil gi universitetene og høyskolene større frihet til å vektlegge ulike karakterer og opptaksformer. Søknadsprosessen til høyere utdanning er for standardisert og legger for stor vekt på karaktersnitt.

Vi vil senke maksimumsgrensen for tilleggspoeng ved opptak til høyere utdanning og fjerne tilleggspoeng for alder og kjønn. Det vil vi gjøre for å øke muligheten for tidlig studiestart for motiverte ungdommer.

Vi satser på kvalitet og mangfold i universitet- og høyskolesektoren vår.

Vi vil følge opp stortingsmeldingen om kvalitet i høyere utdanning. For oss er det spesielt viktig at alle studenter skal møte kompetente forskere og forelesere.

Kvaliteten i universitets- og høyskolesektoren har gått opp de siste tiårene. Reformen har både hevet kvaliteten og økt antall publikasjoner, men også innskrenket institusjonenes frihet til å styre og regulere egen virksomhet. Vi mener at det er viktig å ivareta institusjonenes frihet og at denne ikke kan innskrenkes ytterligere.

Institusjonene må gis mer rom og tillit til selv å finne de beste løsningene for å forbedre studie- og forskningskvaliteten.

Vi ønsker gode undervisere ved universitetene og høyskolene. Vi vil gi dem flere insentiver til å vektlegge undervisning og pedagogisk kompetanse ved ansettelse av forskere og forelesere.

Institusjonenes frihet er grunnleggende for å ivareta forskningens uavhengighet. Den frie forskningen er viktig for ny kunnskap og rekruttering. Dette sikres best med solide grunnbevilgninger til universiteter og høyskoler. Vi vil at mest mulig forskning skal finansieres gjennom frie bevilgninger og åpne forskningsprogrammer.

I dag mottar universitetene støtte blant annet som følge av publiserte vitenskapelige artikler. Vi vil legge mer vekt på undervisningskvalitet.

Vi vil gjøre høyere utdanning enda mer internasjonalt rettet. Vi vil ha flere norske studenter til utlandet og flere utenlandske studenter til Norge.

Alle studenter i Norge, også utenlandske, skal få gratis utdanning. Alle norske studenter skal kunne ha mulighet til å dra minst ett semester på utveksling i utlandet. Vi vil øke finansieringen av internasjonal nettverksbygging og utenlandsopphold for unge forskere.

Vi vil tiltrekke oss flere forskere til Norge. Akademisk frihet gjør det attraktivt å forske i Norge, og er med på å styrke vår konkurransekraft. Vi vil åpne for mer arbeidsinnvandring fra land utenfor det europeiske økonomiske samarbeidsområdet (EØS). I tillegg vil vi innføre en ordning med forskervisum for å gi flere akademikere muligheten til å arbeide i Norge.

I dag er det en rekke regler som innskrenker rettighetene til utenlandske studenter i Norge. Vi vil gjennomgå regelverket for å gjøre det enklere for utenlandske studenter som tar en hel grad i Norge, å dra på kortere utvekslingsopphold. Vi vil også gjøre det enklere å fullføre påbegynt utdanning fra andre land.

Vi vil gjøre det enklere for utenlandske borgere med utdanning fra et norsk universitet eller høyskole å jobbe i Norge etter fullført grad. I dag er det altfor mange hinder som gjør at dette blir vanskelig, og at studentene forlater Norge. Det må også bli langt lettere å få godkjent utenlandske utdanninger i Norge. Det bør være lettere å studere i nordiske naboland, enn hva det er i dag. Derfor vil vi innføre et felles opptakssystem for universitet- og høyskoler i hele Norden.

Studenter er viktige i kampen for demokrati og menneskerettigheter. Derfor vil vi gjøre Students at Risk til en permanent ordning. Den sikrer at studenter som møter hindringer på grunn av sitt politiske engasjement, kan fullføre utdanningen sin i Norge.

Vi vil satse på forskning og innovasjon.

Vi vil trappe opp statlig støtte til forskning opp mot tre prosent av statsbudsjettet. At det er et prosentmål av statsbudsjettet gjør at vi kan øke bevilgningene i økonomiske nedgangstider, til forskjell fra i dag der vi bare kan bruke mer når økonomien ellers er i vekst. Økte

statlige bidrag til forskning må samsvare med økt støtte til forskning fra privat sektor.

Vi støtter opprettelsen av flere private stiftelser og fond for forskning, slik at spesielt unge forskere får flere finansieringskilder.

Vi vil at Norge skal være en fullverdig deltaker i alle EUs rammeprogram for forskning og innovasjon. Aktiv deltakelse i internasjonalt forskningssamarbeid er avgjørende for å løse felles utfordringer.

Klimakrisen er vår største globale utfordring, og vi vil at neste nasjonale langtidsplan for forskning og høyere utdanning skal koble Norges klimautslippsmål med norsk forskning og innovasjon.

Rapporten «Klimakur 2030» viser en rekke mulige løsninger for å få ned norske utslipp. Vi vil at Forskningsrådet skal følge opp «Klimakur 2030» og peke på områder der norsk forskning kan bidra til å redusere utslipp av klimagasser.

Kunnskap må gjøres så tilgjengelig som mulig for alle. Vi vil gi mer åpen tilgang til forskningsresultater. Slik kan både folk og bedrifter få tilgang på offentlig finansierte forskningsresultater. Det må også tilrettelegges for forskningsmidler knyttet til norsk tegnspråk.

Det norske forskningsmiljøet i Antarktis er viktig, og Norge har drevet forskningsstasjonen «Troll» de siste 15 årene. Vi vil nå bygge en ny forskningsstasjon som kan erstatte «Troll».

Forskning er ikke bare til for forskningens skyld. Forskning er en forutsetning for innovasjon og for at vi skal kunne skape nye arbeidsplasser.

Vi vil sikre mer plass til innovasjon i statlige virksomheter ved å i større grad inkludere innovasjon som krav i anskaffelsesprosesser.

I Norge er instituttsektoren en viktig premissleverandør for kunnskapsproduksjon og innovasjon. Vi har utvidet grunnstøtten til disse

instituttene og vil fortsette å være pådriver for en sterk instituttsektor.

Folkehøyskoler gir alle nordmenn muligheten til å lære noe nytt om seg selv og samfunnet vi lever i.

Vi ønsker å styrke mangfoldet og støtte opp om etableringen av flere folkehøyskoler. Vi vil sikre folkehøyskolenes attraktivitet, ved å videreføre ordningen med to tilleggspoeng for fullført folkehøyskole. Vi mener folkehøyskoler er et godt alternativ også for ungdom under 18 år, og vil derfor utvide mulighetene for denne aldersgruppen.

Vi vil tilrettelegge for at folkehøyskoler blir brukt i integreringsarbeid av enslige mindreårige, blant annet som et alternativ til asylmottak, og gi bedre informasjon til minoritetsgrupper om folkehøyskoler for å øke rekrutteringen fra denne gruppen.

Folkehøyskoler er en god måte å samle unge mennesker med forskjellig bakgrunn på. De er en viktig arena for inkludering, og vi vil derfor gjøre tilbudet enda bedre for mennesker med funksjonsvariasjoner.

Hvordan sikrer vi alle muligheten til å leve trygge liv?

Trygghet er en forutsetning for å leve frie og selvvalgte liv. Tryggheten i et nært helsetilbud og en rettferdig rettsstat er grunnleggende for alle innbyggere. Det finnes også grupper som er spesielt utsatte i møte med storsamfunnet. Enten det gjelder asylsøkere eller barn i sårbare omgivelser fortjener de den samme tryggheten i hverdagen som alle andre. For oss handler trygghet om muligheten til å leve frie liv.

Alle skal få en trygg oppvekst

Vi vil at alle barn skal ha en trygg oppvekst, beskyttet mot vold og overgrep.

Det viktigste vi kan gjøre for å forhindre vold og overgrep er forebygging og kunnskap. Vi vil satse på forebygging og tidlig innsats ved å styrke samarbeidet mellom hjem, politi, skole, barnehage, barnevern, helsestasjoner og frivillige organisasjoner. Alle må jobbe sammen for å oppnå gode resultater.

Alt for mange barn og unge opplever traumatiserende vold og overgrep. Slike traumer hindrer mange i å fullføre utdanning og å skaffe seg arbeid. Enkeltmennesker får ikke brukt sitt potensiale i livet. Vi vil øke satsingen og å spre kunnskap om traumers betydning for gode oppvekstforhold. Systematisk arbeid og kunnskap om traumer må integreres i alle samfunnets institusjoner, alt fra barnevern og barnehager til politi og skole.

Vi vil styrke innsatsen for reproduktiv helse for unge.

Vi vil at barn og unge som lever i sårbare livssituasjoner, skal sikres rettssikkerhet og bli møtt av et barnevern med tid og riktig kompetanse, forankret i respekt for berørte barn og foreldre.

Vi trenger flere foster- og adoptivforeldre. For å rekruttere foster- og

adoptivforeldre må vi bedre deres og barnas rettigheter. Vi vil sikre reell likestilling mellom enslige, heterofile og skeive par, samt øke rekrutteringen blant minoriteter.

Retten til familieliv er en grunnleggende og gjensidig rettighet for barn og foreldre. Hvis barnevernet overtar omsorgen for et barn, må det tilrettelegges for nok samvær med biologiske foreldre så lenge dette ikke er i strid med hensynet til barnets beste. Hensynet til barnets beste veier tyngre enn hensynet til foreldrene ved interesse-motsetninger.

Et godt ettervern er viktig for å forebygge fremtidige problemer, og vi vil derfor øke støtten til ettervern i barnevernet.

Dagens lovverk om seksuelle overgrep må oppdateres for å innføre et samtykkebegrep i voldtektslovgivningen.

Vi vil sette ned et utvalg som skal gå igjennom hjelpetilbudet for personer som er utsatt for voldtekt, og som også skal se nærmere på politietterforskningen av voldtektssaker.

Venstre vil fjerne minstestraffene og gi domstolene mulighet til å nyansere straffenivået ut fra omstendighetene i den konkrete saken.

Vi vil at sosiale støtteordninger skal gi barn flere muligheter og bedre forutsetninger til å leve selvvalgte liv.

Det er i dag en utfordring at kvaliteten på SFO/AKS varierer mye fra kommune til kommune. Vi vil sikre jevn høy kvalitet på tilbudet. SFO/ AKS skal stimulere til både lek og læring. Det er også viktig at tilbudet gir barna et godt kreativt, praktisk og estetisk tilbud. Mer samarbeid med ulike aktører som kulturskole og ulike frivillige aktører, som f.eks. idrett og miljøorganisasjoner er viktig for å heve kvaliteten på tilbudet.

Barnehagen er en viktig arena for fellesskap og utvikling. Kontant-støtten innebærer at fellesskapet bidrar med økonomisk støtte for at foreldre skal kunne holde barnet sitt borte fra barnehagen. Vi mener

dette er feil prioritering av fellesskapets ressurser og vil avvikle konstantstøtten.

Vi vil øke og skattlegge barnetrygden. Slik sikrer vi at familier med lav inntekt får mer enn de gjør i dag. Vi vil sikre at barnetrygden holdes utenfor beregningsgrunnlaget av sosialhjelp og fjerne kommunenes anledning til å redusere utbetalingene til familier som mottar barnetrygd.

Rettferdig og human rettsstat

Det liberale demokratiet bygger på en sterk og uavhengig rettsstat. Rettsstaten skal sikre likhet for loven, ivareta rettsvernet for den enkelte og sette grenser for statens maktutøvelse. Grunnsteinen i rettstaten er uavhengige, upartiske og effektive domstoler. Påtalemyndigheten spiller også en sentral rolle i å sikre en rettferdig og upartisk rettstat. Vi vil derfor grunnlovsfeste påtalemyndighetens uavhengighet.

Norge har sterke demokratiske tradisjoner, men grunnloven vår må også være rustet for regnværsdager. I dag er det ingen uavhengig juridisk prøving av valgklager. Vi vil gi Høyesterett mulighet til å behandle klager på Stortingets godkjenning av stortingsvalg.

Det er avgjørende at rettssikkerheten til blant annet asylsøkere ivaretas på en god måte. Vi vil opprette en ny forvaltningsdomstol til erstatning for de organer som i dag fatter tvangsvedtak i barnevernsaker eller er klageinstans i trygdesaker og utlendingssaker.

For å tydeliggjøre domstolenes rolle som en uavhengig statsmakt vil vi flytte kompetansen for utnevning av dommere fra regjeringen til et uavhengig organ, hvor representanter fra regjeringen ikke har flertall.

Politiet er samfunnets førstelinje i håndheving av rettsstaten og demokratiet. Vi vil støtte politiet i denne rollen og gi dem et klart forankret mandat.

Vi vil sikre innbyggerne en trygg hverdag ved å opprettholde bemanningsnormen med to politifolk per tusen innbyggere. Politirollen er en

annen i dag enn for noen år siden, og utviklingen i saker som overgrep på nett, miljøkriminalitet og økonomisk kriminalitet har gitt politiet nye utfordringer. Politiet må dermed kunne rekruttere kompetanse som gjør etaten rustet til å møte slik kriminalitet.

Vi mener at generell bevæpning av politiet ikke skaper større trygghet i tjenestehverdagen, men at våpen skal være tilgjengelig i politibilene, og skal kunne brukes i skarpe situasjoner.

Vi mangler i dag samisktalende politipersonell og vil derfor jobbe for å rekruttere blant samisktalende til politiutdanningen.

Et liberalt demokratis styrke kan måles i hvordan vi behandler dem som har gjort samfunnet skade. Et liberalt svar balanserer straff og behandling, samtidig som det gir hjelp til ofrene.

Vi vil øke bevilgningene til lavterskel rettshjelp, øke salærsatsen og utvide rettshjelpsordningen til flere områder, samtidig som vi øker inntektsgrensen for fri rettshjelp. Alle skal ha likhet for loven.

Forliksrådet er grunnsteinen i det norske rettsvesenet. For å rekruttere bredt og bygge tilstrekkelig kompetanse, vil vi sikre at medlemmer av forliksrådet får dekket tapt arbeidsfortjeneste.

Alle innbyggere må få mulighet til å avklare om de har en reell juridisk sak og faktisk trenger rettshjelp. Derfor vil vi opprette førstelinjetilbud som kan bidra til tidlig avklaring av rettshjelpsbehov.

Det er i dag for få som får godkjent sin søknad om voldsoffererstatning. I tillegg er terskelen for å søke for høy. Vi vil derfor utvide og forsterke ordningen.

Vi vil at straff og soning skal føre til at lovbrytere kan rehabiliteres. Vi vil derfor etablere flere overgangsboliger som gjør det lettere for domfelte å returnere til et vanlig liv.

Vi er opptatt av et soningstilbud som gir innsatte gode forutsetninger for å endre livene sine. Vi vil forbedre det psykiske helsetilbudet og muligheten til utdanning og omskolering, og sikre at kvinner som soner får like gode tilbud som det mannlige innsatte får.

Hjemmesoning med fotlenke kan være et godt rehabiliterende alternativ for flere straffedømte. Derfor ønsker vi å øke bruken av fotlenkesoning som alternativ til andre soningsformer.

Isolasjon er av og til nødvendig, men mest av alt skadelig for de innsatte. Derfor ønsker vi å redusere bruken av isolasjon i norske fengsler, slik at innsatte kan komme videre med rehabilitering.

Glattcelle blir brukt for mye. Vi vil redusere politiets anledning til å bruke glattcelle ved å heve terskelen og redusere antall timer mennesker kan bli holdt på slike celler.

Loven skal i første instans beskytte offer for lovbrudd. Derfor vil vi i større grad ta i bruk omvendt voldsalarm, slik at ansvaret legges på voldsutøver fremfor offer.

Vi vil lovfeste at innsatte i fengsler som hovedregel ikke kan holdes mer enn 12 timer innelåst på celle per dag. Unntak fra denne regelen må gjøres etter vedtak på forhåndsgitte kriterier.

Rusavhengige lovbrytere trenger behandling for å kvitte seg med avhengigheten. Derfor vil vi utvide narkotikaprogrammet med domstolskontroll som et alternativ til soning i fengsel. Slik får flere rusavhengige tilbud om behandling istedenfor straff.

Færre kvinnelige straffedømte gjør at det er færre fengsler der kvinner kan sone blant andre kvinner. Derfor vil vi opprette et mer desentralisert soningsopplegg for kvinner i hele landet og bedre kvinners soningsforhold.

Barn og ungdom skal ikke sone sammen med voksne. Det er fastsatt i FNs barnekonvensjon. Vi vil derfor bruke ungdomsstraff der det er

mulig, men også etablere tilstrekkelige antall ungdomsenheter ved norske fengsler.

Vi vil at alle blir behandlet med respekt og forståelse i møte med politiet.

Sexarbeideres rettigheter er for svake. Vi vil fjerne sexkjøpsloven og endre hallikparagrafen for å gjøre sexarbeidernes hverdag tryggere.

Vi vil fjerne muligheten til å innføre lokale eller nasjonale tiggerforbud. Retten til å be om penger kan ikke avskaffes.

Forbruksgjelden har økt formidabelt de senere år, med brutale konsekvenser for de mest sårbare husholdningene, ikke minst de med barn. Vi vil innføre et tak for forbrukslånsrenter og forby aggressiv markedsføring av forbrukslån.

Frihet og trygghet i nære helsetilbud

Retten til et trygt og nært helsetilbud av god kvalitet er viktig for at alle skal ha friheten til å delta i samfunnet. Alle mennesker har ansvar for egen helse. Dessverre er det ikke alle som har ressursene eller kunnskapen til å ta bevisste valg på egne premisser. Vi vil gi alle muligheten til å ta mer styring over eget liv.

Når vi forebygger sykdom, redder vi både liv og sparer fellesskapet for store tap. Forebyggende helsearbeid er derfor kjernen i vår helsepolitikk. Derfor er det så viktig at offentlig, privat og ideell sektor fungerer godt sammen for å tilby et godt helsetilbud. Oppnår vi det, gir vi flere muligheten til å leve livet på egne betingelser.

Norge trenger bedre forebygging mot overvekt og fedme. Vi ønsker å gjennomgå og oppdatere kostholdsrådene og matmerkingen basert på den nyeste kunnskapen. Et mer klimavennlig kosthold er også et sunnere kosthold, og informasjonen rettet mot forbrukere må ta hensyn til klimaavtrykk og bærekraft. Vi vil bruke avgiftssystemet til å fremme sunne og klimavennlige matvarer.

Vi vil gi alle bedre tilgang på gode og nære helsetjenester.

En kompetent fastlege som følger pasientene over tid, er best for pasienten. Det må sikres god tilgang på fastleger i hele landet. I dag er det gratis å gå til fastlegen for mennesker under 16 år. Vi vil utvide dette tilbudet til 18 år slik at vi reduserer antall unge mennesker som vegrer seg for legebeseøk fordi de ikke har egen inntekt.

Vi vil at helsetjenester skal være så nær pasienten som mulig. Derfor vil vi jobbe for et medisinsk forsvarlig desentralisert akutttilbud innen indremedisin, generell kirurgi, ortopedi og fødetjenester. Avstander og reisetid må legges til grunn for spesialisthelsetjenesten sitt føde- og akutttilbud.

Når vi investerer i nye sykehus må det bidra til et bedre helsetilbud, og det må stå i samsvar med befolkningsvekst og behov. Kostnadene ved eventuell nybygging må også holdes under kontroll. Planene for Oslo Universitetssykehus er et eksempel på det motsatte. Vi vil derfor stille krav om en ny utredning av bevaring og utbygging av Ullevål sykehus, før en eventuell utvidelse på Rikshospitalets tomt.

Vi må sørge for gode tannhelsetjenester. Vi må forebygge dårlig tannhelse, og gi støtte til nødvendig behandling. Mennesker med sårbar økonomi må få støtte til tannbehandling.

Rusavhengighet henger tett sammen med fysisk og psykisk helse. Vi vil arbeide for et tilbud med bedre samarbeid på tvers av fag og tjenestetilbyder.

Kvinner over hele landet må sikres gode og trygge fødetilbud, med reelle valgmuligheter for hvordan de ønsker å føde. Det må utdannes flere jordmødre og gynekologer, og fødende må sikres medisinsk oppfølging under transport til fødeavdelingen. Avstand og reisetid må vektlegges sterkere i organiseringen av fødetilbud i distrikts-Norge.

Helsetjenester før og etter fødsler, liggetiden og jordmortjenesten på barselavdelinger må styrkes og prioriteres.

Vi vil at pasienten skal oppleve møtet med helsetjenesten som én tjeneste, uavhengig av hvem som leverer og betaler tjenesten. Derfor må sykehus og kommunale helsetjenester samarbeide tettere. Vi vil gi kommunen en større rolle i helsefellesskapene, som er møteplasser mellom kommunene og sykehusene. Vi vil sikre lokal forankret ledelse på alle landets sykehus.

Pasienter med lang reisevei til behandling, skal ha tilbud om raskeste reisealternativ hjem.

Den samlede detaljstyringen av sykehusene opptar ressurser som kunne vært bedre anvendt. Det er nødvendig med en bred gjennomgang av arbeidsprosesser og målstyring i sykehusene, for å få til en bedre og mer tilpasset arbeidsdeling til beste for pasientene.

Helserehabilitering er viktig for å kunne delta i samfunnet igjen. Vi må opprettholde tilbudet om spesialisert rehabilitering samtidig som vi videreutvikler det eksisterende rehabiliteringstilbudet i kommunen. Vi vil styrke ettervern i kommunen med et bredere, brukerstyrt tilbud.

Vår psykiske og fysiske helse henger sammen og må likestilles.

Vi må trappe opp arbeidet med psykisk helse. Psykiske plager er like reelle som fysiske plager, og vi må sikre at en større andel av helsebudsjettene brukes på psykisk helsetilbud.

Vi anerkjenner at noen vil ha behov for livslang eller langvarig oppfølging for sine psykiske helseutfordringer på samme måte som kronikere i somatikken har det.

God behandling av psykisk sykdom krever brukarmedvirkning og behandlingsopplegg tilpasset den enkelte. Derfor vil vi gå vekk i fra bruk av pakkeforløp innen psykisk sykdom, men beholde behandlingsfrister og rettigheter for pasientene.

Vold og overgrep fører til angst, depresjoner og psykiske lidelser. Derfor prioriterer vi å finansiere opptrappingsplanen for barn og

unges psykiske helse og opptrappingsplanen mot vold og overgrep mot barn.

Overgangen til voksenlivet gjør oss sårbare. Derfor vil vi bygge ut både forebyggende og behandlende tilbud til ungdom og studenter.

Skal vi få ned selvmordstallene i Norge må forebygging og oppfølging starte tidlig. Vi vil etablere programmet Youth Aware of Mental Health i Norge, først som en prøveordning og på sikt som et tilbud til alle elever på ungdomstrinnet.

Vi vil minimere bruken av tvang innen psykisk helsevern. Samtidig anerkjenner vi at personer med alvorlige psykiske lidelser har et særskilt behov for beskyttelse i alvorlige sykdomsperioder, og vi vil legge til rette for at behovet for beskyttelse blir ivare tatt. Vi er opptatt av å finne løsninger der pasienten i størst mulig grad er med på å bestemme behandlingsformen.

For noen av de sykeste pasientene kan det være behov for et langvarig eller livslangt heldøgns omsorgstilbud med tett medisinsk-psykiatrisk oppfølging. Vi vil bygge ut flere slike plasser.

Rettsvernet til pasienter under tvunget psykisk helsevern må styrkes, slik at man jevnlig får en reell faglig overprøvingsmulighet for bruken av tvang.

Psykisk helse trenger prioritering innen førstelinjetjenesten og hjelp må gjøres mer tilgjengelig. Det må bli lettere å få hjelp, uten å stå på venteliste i mange måneder. Vi ønsker å øke legevaktjenestens kompetanse innen psykiatri og samtidig øke antall behandlingsplasser, spesielt for å forebygge selvmord. De med de mest alvorlige utfordringene må prioriteres høyere. For denne gruppen bør det være egne, statlig finansierte bo- og behandlingstilbud.

Vi vil styrke sikkerheten til personal i kommunal rus- og psykisk helse-tjeneste.

Veteraner som har tjenestegjort, møter altfor ofte utfordringer når de kommer hjem, både fysisk og psykisk. Vi vil styrke helsevesenets tilbud til denne gruppen, som har spesielle behov, og som ikke deles av andre samfunnsgrupper. Vi vil sikre veteranenes klageadgang gjennom utvidelse av Forsvarets Ombudsordning.

Vi ser på forskning, innovasjon og bioteknologi som nøkler til fremskritt.

Mobile helseløsninger, som helseapper, måleinstrumenter og selvtester styrker helsetilbudet. Vi vil legge til rette for å bruke slike apper i forbindelse med opptrening og rehabilitering hjemme. Slike løsninger må ivareta personvernet på en god måte.

I dag lever kvinner lenger enn menn, men opplever mer sykdom. Vi har fortsatt mangelfull medisinsk kunnskap om kvinners helse. Vi vil bevilge mer til forskning på kvinnehelse. Vi er opptatt av å sikre en lik og rettferdig behandling av alle kjønn i helsevesenet.

Vi vil ta i bruk de mulighetene teknologien gir oss. Medisinsk forskning gir oss nye behandlingsmuligheter, og vi vil derfor sikre en moderne og liberal bioteknologilov. Vi vil tillate at genterapi brukes til å forebygge og behandle mindre alvorlige sykdommer, dersom behandlingsrisikoen er lav. Vi vil også at genterapi bare skal brukes for å løse sykdomsutfordringer.

Et barns tilknytning til sine omsorgspersoner skjer på mange måter. Felles gener er ikke avgjørende. Vi vil derfor åpne for at infertile kvinner eller par skal kunne få barn ved samtidig egg- og sæddonasjon (embryodonasjon). Vi vil tillate regulert altruistisk surrogati i Norge og sørge for juridisk vern av barn født av surrogatmor i utlandet. Vi vil også etablere klare rettigheter for surrogatmor.

Alle barn trenger foreldre. Vi vil doble adopsjonsstøtten og sikre adopsjonsforeldre samme permisjonsrettigheter som de som føder egne barn.

Vi vil legge godt til rette for trygg svangerskapsomsorg og vil gjennomgå kriteriene for fosterdiagnostikk for å avdekke alvorlig arvelig sykdom og utviklingsavvik. Vi vil senke terskelen for hvem som kan benytte seg av genetiske undersøkelser av befruktede egg. I tillegg vil vi tillate å lagre eggstokkvev, egg og sæd på ikke-medisinsk grunnlag, så lenge det betales av brukeren.

Retten til selvbestemt abort er en viktig og hardt tilkjempet rettighet. Det er kvinnen som skal bestemme om hun vil bære fram barn. Derfor vil vi utvide den selvbestemte retten til abort til uke 18 og avvikle abortnemndene. Vi vil sikre adgang til god rådgiving og oppfølging. Samtidig er denne retten under konstant press i flere deler av verden. Vi vil derfor at retten til selvbestemt abort skal inkluderes i retten til å bestemme over egen kropp, og anerkjennes som en menneskerettighet.

Rusavhengighet skal alltid møtes med omsorg, behandling og verdighet.

Liberal rusomsorg tar utgangspunkt i den enkelte rusavhengiges situasjon. Vi må gjøre veien deres til hjelpeapparatet så kort som mulig. Derfor mener vi at avkriminalisering for besittelse av mindre mengder narkotika til eget forbruk er viktig. Legemiddelassistert rehabilitering (LAR) må videreføres, men ordningen må i større grad skje på brukernes premisser og det må tillates flere medikamenter.

Prøveordningen med heroinassistert behandling (HAB) må utvides til flere byer og gjøres permanent som et tilbud for dem med tyngst rusavhengighet. Vi vil tilby kvinner med alvorlig rusavhengighet gratis langtidsvirkende prevensjon. Vi vil også følge opp avkriminalisering med en opptappingsplan som gir økt kompetanse og bemanning i primærhelsetjenesten. Den bør dels være øremerket og dels søkbar for kommunene. Alle må sikres et tilbud om rusbehandling senest 24 timer etter avrusning.

Forbud fører til at lettere stoffer blir lett tilgjengelig og er en døråpner inn i kriminelle miljøer og til tyngre narkotiske stoffer. Vi vil derfor redusere skadevirkningene gjennom streng regulering og helsehjelp,

ikke forbud og stigmatisering. Når det gjelder cannabis mener vi at det foreligger nok internasjonal kunnskap og erfaringer fra andre land til at fordelene for samfunnet ved en regulert omsetning synes å oppveie ulempene.

Vi vil satse mer på forebyggende arbeid og informasjonskampanjer rettet mot ungdom for å redusere bruken av narkotiske stoffer.

Vi vil gi barn og unge bedre seksualitetsundervisning

I en kultur preget av likestilling blir alle mennesker respektert og føler seg trygge uavhengig av blant annet kjønn, seksuell orientering og funksjonsvariasjon. Friheten til å uttrykke seksuell identitet og kjønnsuttrykk og leve ut sin seksuelle orientering er et kvalitetstegn ved et liberalt samfunn. Vi vil ha en bred tilnærming til seksualitetsopplæring slik at barn og unge opplever skolen som en trygg arena for å lære om kropp og helse, integritet og grensesetting, lyst og mangfold.

Vi vil gi eldre mer frihet og trygghet.

De aller fleste ønsker å bo hjemme så lenge som mulig, og det vil vi legge til rette for blant annet gjennom økt utvikling og bruk av velferdsteknologi. I møte med eldrebølgen vil vi øke antallet studieplasser i sykepleierutdanningen og etablere flere omsorgsboliger og bofelleskap for eldre og syke.

Det skal sikres et godt tegnspråklig sykehjemstilbud for de eldre som ønsker det.

Vi vil støtte opp om nye, varierte boformer som legger opp til sosialt fellesskap og aktivitet i hverdagen. Vi vil satse på hjemmetrening og vi vil at alle som ønsker, skal ha et eget rom på sykehjem. Der personer med behov for helsehjelp vil bo sammen, vil vi legge til rette for det.

Vi ønsker private tilbydere av omsorg velkommen. Det betyr større valgfrihet for den enkelte, og bidrar til å videreutvikle sosialt entreprenørskap og innovative løsninger som kommer hele samfunnet til gode.

Eldrereformen «Leve hele livet» gir eldre større frihet og selvbestemmelse i hverdagen. Vi vil derfor videreføre denne.

Alle skal føle seg trygge ved livets slutt, ha en hånd å holde i og bli behandlet av fagfolk med spesialkompetanse uansett om man velger å dø hjemme eller på sykehus. Vi vil styrke de palliative tjenestene for alle aldersgrupper.

Frihet stopper ikke ved Norges landegrenser

Aldri før har flere mennesker i verden vært på flukt fra krig, klimaforandringer, nød og elendighet. Menneskerettighetene opphører ikke ved landegrensene, og vi mener alle mennesker på flukt har rett til beskyttelse.

Vi skal bidra med hjelp i nærområdene hvor mange er på flukt, vi skal ta imot kvoteflyktninger som blir fordelt gjennom FN og sørge for at de som søker asyl i Norge blir behandlet på en human måte. Vi vil at klimaflyktninger skal anerkjennes som flyktninger.

Norge støtter europeisk samarbeid og koordinering av flyktning- og asylpolitikken. Norge bør ta et større ansvar for ankomster til Europa, basert på folketall, økonomisk evne og norske kommuners kapasitet til å ta imot og integrere dem som får innvilget sine asylsøknader basert på et reelt beskyttelsesbehov.

Vi vil at Norge skal ta en større del av ansvaret for folk på flukt. Derfor vil vi ta imot flere kvoteflyktninger. Vi mener Norge bør ta imot minst så mange kvoteflyktninger som FN ber oss om.

De som kommer til Norge, skal få sine asylsøknader behandlet på en skikkelig måte og innen rimelig tid. De som har behov for beskyttelse, skal få opphold, samtidig som de som ikke har et slikt behov, raskt skal returneres.

Vi vil at folk som har rett på beskyttelse raskt skal integreres i det norske samfunnet. Det er uheldig for integreringen at flyktninger lenge må ha midlertidig oppholdstillatelse for å få permanent opp-

holdstillatelse. Derfor vil vi redusere perioden med midlertidighet og heller gi trygghet til folk på flukt.

Vi vil føre en liberal og human asyl- og innvandringspolitikk som tar vare på dem som har behov for beskyttelse.

Flyktningsspørsmål løses best gjennom internasjonalt samarbeid. FNs rolle er avgjørende. Vi vil bidra til å styrke FNs høykommissær for flyktninger sin stilling og bidra til aksept rundt deres anbefalinger. Derfor vil vi at Norge skal ligge i forkant og som en hovedregel legge seg på den linjen som er foreskrevet av Høykommissæren.

Vi mener det er uansvarlig å sende mennesker tilbake til land der de risikerer å bli utsatt for krig, dødsstraff, tortur, forfølgelse eller annen umenneskelig og nedverdiggende behandling.

Vi vil ikke at flyktninger skal returneres til krigsherjede land og områder. Derfor vil vi gjeninnføre rimelighetsvilkåret, som hindrer slike asylreturer.

Mange land er så preget av svake offentlige institusjoner eller svært høye ankomsttall at de ikke makter å behandle asylsøknader. Vi vil ikke at flyktninger skal sendes tilbake til slike land.

Barn er spesielt sårbare, og barn på flukt har et særskilt behov for beskyttelse. Det er grunnen til at vi alltid setter barnas beste først i asylspørsmål.

Når asylsøknader behandles, skal barnas beste alltid veie tyngst. Derfor vil vi gi permanent opphold til barn med reelt beskyttelsesbehov, som flykter alene til Norge. Vi vil at barnevernet skal ta omsorgsansvaret for de barna det gjelder, herunder aldersgruppen 15-18 år som i dag kommer under utlendingsmyndighetenes omsorgsansvar.

Barn skal ikke betale prisen for foreldrenes handlinger. Vi vil kjempe for at lengeværende asylbarn skal få bli i landet, selv om foreldrene har oppgitt feil informasjon på asylintervju.

Alle barn har rett til en utdanning, uansett hva slags oppholdsstatus de har. Derfor vil vi sørge for at alle barn og unge i Norge har rett til barnehage, grunnskole og videregående utdanning.

I dag blir utvisning brukt i altfor mange straffesaker der hensynet til barnas beste tilsier noe annet. Derfor vil vi vurdere om det er andre straffeformer som heller kan brukes, slik at barnas beste ikke svekkes.

Mennesker på flukt skal også sikres grunnleggende rettigheter i Norge. I møte med offentlige myndigheter skal sårbare mennesker blir møtt med respekt og forståelse.

Alle skal ha frihet til å bo og leve med familien sin så sant det er mulig. Derfor vil vi gjøre det enklere å søke om å få innvilget familiegjengenforening. I dag er det også en tidsbegrensning for flyktninger om å søke familiegjengenforening uten å måtte betale et omfattende gebyr. Vi vil derfor redusere gebyret kraftig slik at flere kan gjenforenes med sine familiemedlemmer.

Grunnforutsetningene for å kunne bidra til samfunnet er arbeid og god helse. Papirløse emigranter bør derfor få arbeidstillatelse og rett til grunnleggende helsehjelp, slik alle andre grupper i Norge har.

I dag kan midlertidige oppholdstillatelser trekkes tilbake hvis forholdene endrer seg i hjemlandet til asylsøkeren. FN rapporterer jevnlig om hvilke land som kan betraktes som trygge for retur. Vi vil endre denne praksisen slik at en oppholdstillatelse ikke kan trekkes på bakgrunn av slike endringer. Dette vil gi forutsigbarhet og trygghet til en utsatt gruppe.

Hvordan gir vi alle friheten til å delta i samfunnet?

Arbeidsplass, skole og høyere utdanning er viktige arenaer der mennesker lever ut sine drømmer og ambisjoner. Men så lenge noen grupper blir stående utenfor resten av samfunnet, hjelper det lite om de har formell tilgang på arbeidsmarkedet og utdanningssystemet. Vi vil gi alle friheten til å delta i samfunnet vårt på lik linje. Det gjelder om du lever med en funksjonsvariasjon, tilhører en minoritetsgruppe, har lav inntekt, er rusavhengig eller asylsøker.

Uten tilgang på kultur og idrett blir livet fattig. Uten reelle muligheter til å være med på å utforme politiske avgjørelser er friheten begrenset. Vi vil at alle skal ha friheten til å delta på lik linje.

Et mer fleksibelt arbeidsmarked som gir alle en sjanse

Arbeid gir oss økonomisk frihet og muligheten til å utvikle oss som mennesker og medborgere. Vi bidrar til fellesskapet, til egen og andres velstand. Vi lærer nye ferdigheter og blir kjent med nye mennesker. Egen inntekt gir oss frihet til å leve selvvalgte liv.

Vi vil at flest mulig skal få ta del i arbeidslivet. Vi vil bygge et system som gir trygghet og fleksibilitet i hverdagen. Arbeidsmarkedet og arbeidshverdagen forandrer seg. Delingsøkonomien gjør at vi får flere oppdragsgivere og en mer fleksibel arbeidsdag. Det er fint, men krevende for noen. Vi trenger et system som gir rom for mer skreddersydde løsninger som passer den enkelte. Samtidig har trygghet i arbeidslivet en viktig egenverdi.

Vi vil gi flere muligheten til fast stilling. Vi vil ha mer fleksibilitet, men ikke på bekostning av tryggheten mange finner i faste stillinger.

Vi vil jobbe for å redusere ufrivillig deltidsarbeid, og at de som ønsker hele stillinger skal få det. Vi vil vurdere en oppmykning av reglene i arbeidsmiljøloven som gir rom for fleksibilitet, men sikre og forsterke arbeidstidsbestemmelser som støtter opp om hele faste stillinger.

Vi vil også gi mennesker som ønsker å jobbe mer intensivt over en begrenset periode muligheten til å gjøre dette.

Vi vil stramme inn på hvor lenge det er mulig å være midlertidig ansatt i staten. Staten er mer stabil enn privat sektor, men det er en utfordring at altfor mange går ufrivillig og lenge i midlertidige stillinger.

Arbeidslivskriminalitet stjeler fra fellesskapet og skaper mer utrygghet for vanlige arbeidstakere. Vi vil at alt arbeid skal skje innenfor klart definerte lovlige rammer.

Vi har etablert nye sentre for å bekjempe arbeidslivskriminalitet. Vi vil styrke dem slik at misbruk og kriminelle handlinger blir avdekket tidligere.

Mangel på informasjon er fortsatt en stor utfordring i møte med arbeidslivskriminalitet og sosial dumping. Forbrukerne må få mer informasjon slik at de kan unngå å engasjere useriøse aktører som bryter norske arbeidsvilkår.

For at et seriøst arbeidsliv skal fungere, trenger vi varslere. Vi vil gjøre det så enkelt og sikkert som mulig for varslere å stå fram om lovstridige eller uetiske forhold i arbeidslivet. Vi vil endre arbeidsmiljøloven for å styrke varslerens stilling.

Gode resultater oppstår i samarbeid mellom flere parter. Vi vil at konfliktnivået i norsk arbeidsliv skal være lavt.

Venstre var initiativtaker til hovedavtalen, som senere utviklet seg til det moderne trepartssamarbeidet. Trepertssamarbeidet mellom stat, arbeidsgiver og arbeidstaker er hovedgrunnen til at vi har et lavere konfliktnivå om lønnsforhandlinger og andre arbeidsvilkår i Norge enn i andre land.

Vi setter organisasjonsfriheten høyt og vil verne om den. Det er positivt at arbeidstakere og arbeidsgivere organiserer seg for å styrke egne interesser og samarbeider for å løse samfunnsutfordringer. Vi

støtter opp om løsninger de tre partene er enige om, som et godt alternativ til offentlig regulering og kontroll. Vi mener organisasjonsfrihet er avgjørende og er opptatt av at arbeidstaker skal kunne organisere seg i den organisasjonen der de føler seg mest hjemme. Samtidig vil vi sikre grunnleggende rettigheter for alle i sitt yrkesliv, også for de som ikke er fagorganisert.

For å støtte opp under de som velger å organisere seg, vil vi opprettholde fagforeningsfradraget.

Ny teknologi gir oss mange nye muligheter og arbeidsformer. Ny teknologi reduserer kostnader og øker utvalget av produkter og tjenester. Ny teknologi gjør det enklere å koble sammen arbeidstaker, arbeidsgiver, tjenester og varer. Det gjør livet vårt enklere og mangfoldet større. Vi er positive til en velregulert delingsøkonomi.

De sosiale rettighetene i arbeidslivet er ikke de samme og like omfattende for selvstendig næringsdrivende og enkeltpersonforetak som de er for vanlige arbeidstakere. Koronapandemien viste oss at behovet for trygghet eksisterer i alle grupper. Vi vil sikre permanente inntektssikringsordninger for selvstendig næringsdrivende og nedsette et utvalg som skal gjennomgå de sosiale rettigheter for selvstendig næringsdrivende og komme med forslag til større grad av likebehandling.

Teknologien gjør det mulig for stadig flere å jobbe hjemmefra. Vi vil legge til rette for mer frivillig bruk av hjemmekontor og en mer fleksibel arbeidsdag for dem som ønsker det. Koronapandemien har fremskyndet en utvikling hvor skille mellom arbeidstid og fritid vil bli mindre tydelig, og hvor bruk av hjemmekontor vil bli en mer eller mindre varig løsning for mange arbeidstakere. Dagens arbeidsmiljølov er svært lite tilpasset et slikt arbeidsmarked. Vi vil derfor nedsette et offentlig utvalg som skal foreslå endringer i arbeidsmiljøloven som både sikrer arbeidstakernes rettigheter i en ny tid og økt fleksibilitet for arbeidsgivere knyttet til krav på arbeidsplassen.

Det viktigste velferdstiltaket er å gi flere muligheten til å delta i

arbeidslivet. Vi vil ha et arbeidsliv som er fleksibelt nok til å passe for folk med ulike forutsetninger.

Vi vil fortsette uførereformen slik at den graderte uføretrygden gjør det enklere å kombinere deltidsarbeid med uføretrygd. Hensikten med det er å gi uføretrygdde muligheten til å jobbe ut fra de forutsetningene de har. Graderingen må være fleksibel, slik at det er mulig å prøve både en høyere og en lavere grad av arbeid en periode.

Vi vil gjøre det enklere for unge mennesker å komme inn i arbeidslivet igjen ved arbeidsledighet. Vi vil derfor vurdere om det offentlige skal gi lønnstilskudd til bedrifter som ansetter unge arbeidsledige.

Vi vil redusere antall unge som mottar arbeidsavklaringspenger. Vi vil derfor prioritere flere arbeidsrettede tiltak i NAV for denne gruppen. De skal få tettere og bedre oppfølging for å komme seg raskt tilbake til arbeidslivet.

Vi ønsker en hverdag der alle skal få lik behandling i møte med NAV. Vi trenger bedre overgang mellom sykepenger og arbeidsavklaring. Vi ønsker derfor at langtidssykemeldte skal starte med aktivitetsplan. Slik sikrer vi at oppfølging gjennom sykemeldingsperioden kan bli en start på arbeidsavklaringsperioden.

Mange enslige som mottar uføretrygd, arbeidsavklaringspenger eller andre ytelser fra folketrygden lever under fattigdomsgrensen. Vi vil derfor øke nivået på minsteytelsene for enslige.

Vi ønsker å se på ulike løsninger knyttet til borgerlønn eller minstelønn, og er positive til forsøk i utvalgte kommuner med en eller flere varianter av borgerlønn. Fremtidens arbeidsmarked krever helt nye løsninger, og debatten om ulike muligheter må begynne nå.

Alle skal ha muligheten til å delta etter evne. Arbeidslivet er for alle.

Venstre innførte tredelt foreldrepermisjon for å sikre større grad av likestilling mellom foreldrene. Vi vil opprettholde denne ordningen

slik at begge foreldre får 15 uker permisjon hver, mens 16 uker fordeles fritt.

Retten til foreldrepermisjon skal være individuell, og derfor vil vi at far skal få selvstendig uttaksrett til farspermisjon og adopsjonspermisjon. Vi ønsker å utrede et alternativ der «sykt barn-dager» gjøres til «sykt barn-timer» for å øke fleksibiliteten og likestillingen i familiehverdagen.

Det offentlige har en viktig rolle for å sikre inkludering av mennesker med funksjonsvariasjoner eller hull i CV-en. Vi vil gi flere mennesker med funksjonsvariasjoner jobbmuligheter.

Vi trenger både kvinner og menn i alle bransjer og stillinger. Derfor vil vi fortsette å endre norske stillingstitler slik at de blir mest mulig kjønnsnøytrale.

Vi blir alle eldre, og i dag lever vi lenger og holder oss friskere enn generasjonene før oss. Det finnes mange ulike måter eldre kan bidra til samfunnet på, og vi vil at de skal ha den muligheten.

Stadig flere ønsker å jobbe etter at de når pensjonsalderen. Det er positivt, men samtidig må begrensningene i trygdesystemet blant annet knyttet til aldersgrense i sykelønnsordningen og opptjening til alderspensjon oppheves, slik at eldre arbeidstakere ikke mister rettigheter ved å stå lenge i jobb.

Pensjonsreformen har lagt opp til at pensjonsalderen heves i takt med økt forventet levealder. Vi vil fortsette reformen slik at folk kan stå lenger i arbeidslivet. Samtidig er det viktig at det stimuleres til privat pensjonssparing og at ordningene knyttet til obligatorisk tjenestepensjon (OTP) styrkes. Vi vil derfor innføre rett til å opptjene pensjon fra første krone både i offentlig og privat sektor og gradvis øke minste innskuddsprosent i foretakspensjonsordningene til fire prosent. Særaldersgrenser og 85-årsregelen ønsker vi å erstatte med en ordning der det er bestemte oppgaver som har aldersbegrensning, og ikke hele sektorer eller yrkesgrupper.

Andelen eldre av de som har lavest inntekt, minker stadig. Noen eldre har likevel blitt hengende etter økonomisk. Det gjelder spesielt aleneboende minstepensjonister. Vi vil derfor prioritere å øke deres pensjonsnivå.

For å sikre et trygt og fleksibelt arbeidsmarked med muligheter for alle, må NAV få frihet til å formidle arbeid ved å ta i bruk ny teknologi og forenklet regelverk.

Vi vil gi folk raskere og bedre oppfølging hos NAV ved å gi saksbehandlerne bedre verktøy, som automatiserer og forenkler arbeidet deres.

Vi vil gi NAV lokalt og regionalt større rom til å finne løsninger som passer best for den enkelte bruker. Vi vil at kontorene skal måles på metoder, ikke resultater. Mer metodemangfold vil også gi kontorene muligheten til å lære av hverandre.

Kultur, idrett og fysisk aktivitet skal være åpent og tilgjengelig for alle

All kultur er ytringer. Et åpent og liberalt samfunn legger til rette for alle ytringsformer. Kulturpolitikken har sitt utgangspunkt i ytringsfrihetens infrastruktur og er viktig for å bygge demokratiet vårt. Kulturen skal være tilgjengelig og speile mangfoldet i samfunnet. Kultur bygger identitet, dannelses og fellesskap.

Kulturen skal favne både bredt og smalt. Kulturpolitikken skal bidra til økt mangfold. Det skal bli enklere og tryggere å satse på kultur og idrett, og vi trenger både topp og bredde.

Kulturarven og språket former oss både som enkeltmennesker og som fellesskap. Vi vil ha sterke kulturinstitusjoner og et fritt kulturfelt som blomstrer. Det vil gi oss et mangfoldig tilbud med mange forskjellige ytringer.

Vi vil gjøre det enklere og tryggere å være kunstner.

Det er et viktig samfunnsgode at det skapes og investeres i norsk kunst og kultur, og at det som produseres, kan gjøres tilgjengelig for alle. Den som skaper et åndsverk, skal ha vern mot misbruk og skal sikres rimelig vederlag.

Det skal lønne seg å støtte opp om kulturlivet. Vi vil stimulere til giverglede og sikre kulturen flere ben å stå på. Vi vil derfor øke grensen på skattefradrag for private givere til frivillige organisasjoner til 5 G, og for næringslivsgaver til 50 G.

Det tar tid å slå seg opp som kunster. Vi vil derfor sikre at Innovasjon Norges støtteapparat også er tilpasset kulturnæringer i en etableringsfase.

Vi vil støtte norske artister, opphavere og utgivere blant annet ved å øke publiseringsstøtten for musikkinnspillinger. Vi vil videreføre krav om bruk av norsk musikk i NRK og TV2 og stimulere til bruk av norsk musikk i andre kommersielle radio- og TV-kanaler.

Enten vi går på festival, teater, bibliotek eller museum: Kulturinstitusjoner er til for alle. Vi vil sikre bredde og mangfold i kulturtilbudet.

Kulturinstitusjonene, kulturhus, samfunns- og grendehus og digitale tjenester binder landet sammen og skaper unike kulturmiljø i hele landet. Vi har etablert støtteordningen for regionale kulturbygg og vil fortsette å styrke ordningen i neste stortingsperiode.

Vi vil gi kulturskolene større frihet til å bestemme egne satsingsområder. Vi vil videreutvikle kulturskolene som inkluderingsarenaer for å forebygge utenforskap. I tillegg vil vi styrke samarbeidet mellom kulturskolen og grunnopplæring i grunnskolen og på videregående skole. Barn og unges stemmer skal høres i alle deler av kulturlivet.

Vi ønsker en utvikling av bibliotekene hvor de, i tillegg til møteplass og felles storstue, også kan fungere som folkeverksted. Folkeverkstedtan-ken bygger opp under prinsippet om deling, samhold og at man ikke trenger eie alt.

Idrett, friluftsliv og fysisk aktivitet gir frihet, tilhørighet og bedre folkehelse. Vi vil at alle skal få muligheten til å drive med det de brenner for.

Derfor er det viktig at det tilrettelegges for et mangfold av aktiviteter tilpasset de lokale behovene. Vi vil bruke den offentlige støtten for å stimulere til dette.

Vi vil sikre gode frifondordninger for barne- og ungdomsorganisasjoner og bedre rammevilkårene for de som driver med organisert og egenorganisert idrett og fysisk aktivitet.

Pengespill skal i minst mulig grad føre til avhengighet. Vi vil at overskudd fra pengespillmarkedet i Norge skal gå til samfunnsnyttige formål og frivillig sektor. Venstre vil evaluere spillpolitikken, inkludert spillmonopolet, og stanse Norsk Tippings gratisreklame på NRK.

Dataspill og e-sport er i vekst, og unge spillere trenger møteplasser og økt anerkjennelse. Vi vil derfor at e-sport skal bli et eget valgfag. E-sporten mangler i dag lokaler og vi vil derfor at flere offentlige bygg skal stilles til rådighet for samlinger. E-sportdeltakere får ikke idrettsvisum for å delta på turneringer i Norge. Vi vil endre denne regelen slik at de defineres som idrettsutøvere med rett til visum.

Over halvparten av oss er engasjert i ulike former for frivillig arbeid. Vi verdsetter mangfoldet og vil gjøre det enda enklere å bli frivillig.

Frivillig arbeid er limet i lokalsamfunnet og en kilde til personlig utvikling. Vi vil legge til rette for flere møteplasser og lokaler til kulturarbeid for frivillige.

Innsatsen til de frivillige organisasjonene utgjør en stor verdi. Vi vil gjøre hverdagen deres lettere ved å forenkle registreringsordninger og rapporteringskrav for frivillige organisasjoner. Vi vil også trappe opp momskompensasjonsordningen for frivillige lag, slik at de får dekket sine momsutgifter.

Kulturinstitusjonene finansieres gjennom et spleiselag mellom private gaver, billettinntekter og offentlig støtte. Når staten deltar med støtte, må også kommunale og private aktører øke sitt bidrag. Vi vil gi sektoren flere ben å stå på ved å styrke gaveforsterkningsordningen og øke de nasjonale utviklingsmidlene.

Kirkene er bærere av historie og tradisjon, tilhørighet og identitet, og derfor må vi ta vare på dem. Vi vil etablere et eget vedlikeholdsfond innen 2030 for å sette i stand verneverdige og fredete kulturbygg av nasjonal verdi.

Språk er formidler, kulturbærer, identitet og ytring i ett. Vi vil gi rom for både nynorsk og bokmål som skriftspråk.

Språk er grunnlaget for frie ytringer. Vi vil styrke norsk som samfunnsbærende språk og ta vare på det norske språkmangfoldet.

Utgangspunktet for den norske jamstillingspolitikken er at de to offisielle skriftspråkene nynorsk og bokmål er likestilte. Det er en demokratisk rett å få se og bruke sitt eget språk, og det er et overordnet språkpolitisk mål at det skal være like lett å være nynorskbruker som bokmålsbruker. Det offentlige har et særlig ansvar for å styrke nynorsk.

Sidemålsordningen i skolen skal styrkes, begynne tidligere og avsluttes med egen karakter og eksamen i 10. klasse og siste året på videregående skole. Nynorskelevener skal sikres retten til å gå i egen klasse også på ungdomsskolen, og lik rett til og tilgang på digitale læremiddel på nynorsk.

Det offentlige skal bruke et klart og godt språk som alle kan forstå. Allmennkringkastere skal ha like og skjerpede språkkrav – også på nett. Nynorske medietiltak som NRK Nynorsk mediesenter, Nynorsk avissenter og Nynorsk Pressekontor skal styrkes og vi vil opprettholde sterke støtteordninger for norsk litteratur, spill, filmer og lydbøker, samt styrke kulturinstitusjoner som fremmer nynorsk som scenespråk.

Lesing fremmer demokrati, dannelse og kritisk refleksjon og er med

på å utvikle kunnskapsnasjonen Norge. Derfor har vi et ansvar for at det også i fremtiden blir skrevet, oversatt og utgitt bøker på norsk. Vi ønsker et bredt litteraturutvalg på alle norske skriftspråk, og vil opprettholde et mangfold i bokhandelen.

Mediene har en viktig og samfunnskritisk funksjon. Derfor må mediestøtten være forutsigbar. De redaktørstyrte, journalistiske mediene er demokratiets infrastruktur. Nyhetsformidling og offentlig samtale formidlet gjennom disse, er sentralt i et avansert, kunnskaps- og tilitsbasert demokrati.

Vi vil modernisere og styrke mediestøtten for å sikre et mangfold av utgivelser på ulike plattformer og norsk journalistisk innhold. Vi vil videreføre og styrke innovasjonsordningen for digital medieutvikling og øke tilskuddet til medier på minoritetsspråk. Vi vil innføre merverdiavgiftsfritak for all digital journalistikk for å styrke innholdsproduksjon på norsk, og vi vil vurdere å innføre midlertidig skattefritak for andel av redaksjonelle kostnader for mediehus som formidler nyheter, samfunnsdebatt og aktualiteter. Vi vil arbeide for at internasjonale medieaktører som opererer i Norge må forholde seg til norske konkurransevilkår.

Vi vil støtte både norskspråklige og samiskspråklige musikere og vil legge til rette for mer bruk av publiseringsstøtte for norsk og samisk musikk. Vi vil videreføre krav om bruk av norsk og samisk musikk.

Den språklige kraften blir til av dem som bruker språket, men også av offentlige institusjoner. Nynorsk, bokmål og samisk er likestilte språkformer. Samer har rett til å uttrykke seg på sitt eget språk. Vi vil sikre samisk språk gode rammebetingelser og styrke mulighetene for å lære seg samisk. Dette innebærer også lovfestet rett til samisk barnehageplass. Vi vil sikre at samiske barn får tilgang på flere bøker, spill, digitale plattformer og filmer på sitt eget språk.

Vi skal verne om og fremme og videreutvikle alle minoritetsspråk i Norge: kvensk, romani, romanes og tegnspråk. Det må lages undervisningsmateriale for disse språkene, og kunnskap om de ulike kulturene

må innlemmes i undervisningen. Vi vil styrke språkarbeidet i Nordisk Råd.

Vi feirer mangfold og inkluderer alle

Alle mennesker har rett til å velge hvordan de vil leve sine liv. Mangfold og inkludering handler om å sikre alle mennesker deres rettigheter uavhengig av forutsetninger og bakgrunn.

Vi vil ha et samfunn som sikrer at alle mennesker opplever trygghet, like muligheter og frihet til å bestemme over eget liv og kropp uavhengig av kjønn, funksjonsevne, seksuell orientering, alder, etnisitet, religion og kjønnsidentitet.

Vi vil gi alle et godt skole- og fritidstilbud.

Det er avgjørende at alle barn får tatt del i undervisning og lek på likt grunnlag. Vi vil derfor ikke la foreldre frata barna friheten til å delta på skoleaktiviteter basert på religiøs overbevisning.

Familier der foresattes forutsetninger gjør at barna er ekstra utsatt, trenger mer oppmerksomhet fra det offentlige. Vi vil derfor etablere egne innsatsgrupper i skolehelsetjenesten som kan følge opp slike familier.

Vi vil gi alle muligheten til å delta i arbeidslivet. På tross av høy sysselsetting i Norge står mange nyankomne innvandrere fra lavinntektsland utenfor arbeidslivet.

Lediggang er frustrerende og demotiverende. Derfor vil vi gi asylsøkere og ureturnerbare flyktninger midlertidig arbeidstillatelse og aktivitetsplikt. Slik kan de bidra til fellesskapet mens de venter på at asylsøknadene deres blir behandlet.

Å lære seg norsk er avgjørende for å bli en del av arbeids- og samfunnsliv. Mange, særlig arbeidsinnvandrere, får til tross for dette ikke norskopplæring i dag. Vi vil utvide retten til norskopplæring slik at den inkluderer alle med oppholdstillatelse som har behov for å lære norsk.

Vi vil også sikre at de med særlig svake norskkunnskaper etter lengre tid i Norge får utvidet rett til norskopplæring.

Deltakelse i arbeidslivet er det viktigste virkemiddelet for integrering. Derfor vil vi etablere en prøveordning der arbeidsgiver mottar integreringstilskudd. Det er et alternativ til å finansiere arbeidstakerens deltakelse på introduksjonsprogrammet, som skal gi nyankomne flyktninger grunnleggende språkkunnskaper og forståelse for samfunn og arbeidsliv i Norge.

Etternavnet ditt har i dag for mye å si for om du blir kalt inn til jobbintervju eller ikke. Vi vil derfor innføre anonyme søknader til det offentlige, slik at du får jobben med bakgrunn i kvalifikasjonene dine, ikke etternavnet eller tilhørigheten din.

I dag finnes det tilbud som gjør at flyktninger som ikke har fullført et studium for å bli sykepleier eller lærer, kan ta resten av studiet i Norge. Vi vil utvide denne ordningen til å omfatte flere utdanninger.

Vi vil bedre samarbeidet mellom offentlige, private og ideelle aktører for å kunne gi dem som trenger det ekstra støtte for å kunne delta i samfunnet.

Vi vet at underliggende helseutfordringer kan gjøre det vanskelig for sårbare asylsøkere å bli en del av lokalsamfunnet sitt. Vi vil derfor innføre tidlig kartlegging av slike helseutfordringer for dem.

Retten til å bestemme over eget liv er en av vår tids største frihetskamper. Arbeidet for å forebygge og bekjempe negativ sosial kontroll må styrkes. Vi vil at omfang og utvikling skal kartlegges kontinuerlig.

For at gi flere mulighet til å snakke med en minoritetsrådgiver, vil vi utvide minoritetsrådgiverordningen til flere videregående skoler og ungdomsskoler. Barn og unge som etterlates i utlandet mot sin vilje må få hjelp. Ordningen med integreringsrådgivere på norske ambassader må utvides.

Vi vil styrke rettsvernet for de som utsettes for tvangsekteskap og illegitime ekteskap. I tillegg vil vi at æresrelatert vold skal straffes hardere enn i dag.

Vi vil at alle skal ha retten til å bestemme over egen hverdag. Funksjonsvariasjon skal ikke hindre aktiv deltakelse, adgang til utdanning eller arbeidsliv.

For oss handler dette om likestilling, likeverd og en rettighetsfestet frihet til å bestemme over eget liv. Derfor vil vi ta FN-konvensjonen om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne (CRPD) inn i menneskerettsloven, og gjennomgå vergemålsordningen med sikte på å endre den til en beslutningsstøtteordning i tråd med CRPD.

Det er viktig at personer med funksjonsvariasjoner selv bestemmer over egen hverdag, også over den praktiske hjelpen de får. Alle sider ved assistansen skal være brukerstyrt.

Universell utforming sikrer frihet og muligheter for alle. Brukerstyrt personlig assistent (BPA), tolketjeneste, digital og fysisk tilrettelegging er avgjørende for at alle kan delta. Vi vil derfor at flere skal få innvilget BPA ved behov, og selv bestemme hva den støtten skal innebære.

Brukerne skal være sjefen. Derfor vil vi at familie eller nærstående skal kunne lede assistanseordningen på vegne av eller i samråd med den som har funksjonsvariasjon.

Det samme gjelder i samfunnslivet. Vi vil derfor at personer med funksjonsvariasjon skal kunne delta aktivt i utformingen av tilbud, tjenester, lovgivning og politikk som berører deres hverdag.

Mennesker med funksjonsvariasjoner er store ressurser for samfunnet, men kan trenge ekstra oppfølging for å komme inn på arbeidsmarkedet. Vi vil øke utvalget av kvalifiserende tiltak og legge til rette for flere statlige opplæringsstillinger.

Muligheten til å ta en utdanning er noe mange tar for gitt i Norge. Det er dessverre ikke en selvfølge for alle. Derfor vil vi satse på tegnspråk i lærerutdanningene, slik at flere skoler kan tilby et godt tegnspråkbasert undervisningsopplegg, og sikre bedre tilrettelegging på universiteter og høyskoler for studenter med funksjonsvariasjoner.

Det er ikke bare lærerne som trenger mer kunnskap om tegnspråk. Vi vil utvide tilgangen til tegnspråk som valgfag, andrespråk og fremmedspråk. Vi ønsker å bevare botilbudet for tegnspråklige barn.

Vi vil jobbe for inkluderende og menneskevennlig arkitektur og fysisk utforming av offentlige rom.

Alle skal få elske den man vil, og alle skal kunne delta i samfunnslivet på like vilkår. Det gjelder alle, uavhengig av seksuell legning, kjønnsuttrykk eller kjønnsidentitet.

Vi vil jobbe mot diskriminering av skeive og for et lovforbud mot konverteringsterapi.

Vi vil ikke definere mennesker inn i et todelt kjønnsrollemønster de ikke selv kjenner seg igjen i. Derfor vil vi innføre en tredje kjønnskategori.

I dag varierer helsetilbudet til mennesker med ulikt kjønnsuttrykk eller kjønnsidentitet for mye avhengig av hvor du bor i landet. Vi vil derfor følge opp nasjonale retningslinjer slik at grunntilbudet blir det samme for alle i hele landet.

Et åpent og demokratisk samfunn med plass til alle

I Norge står demokratiet sterkt. Vi har en av verdens eldste fungerende grunnlover. Vi vil forsvare og styrke det liberale demokratiet.

Makten skal ligge hos individet. Derfor er vi opptatt av å styrke enkeltmenneskets rettigheter i møtet med storsamfunnet.

Ungdommen er de som må leve med de beslutningene som fattes i

dag. Vi mener at 16-åringer bør få lov til å stemme og stille til valg i alle valg, nasjonalt, regionalt og kommunalt.

Vi vil bekjempe all diskriminering, rasisme, totalitære holdninger og innsnevring av demokratiske holdninger.

I dag får ulike tros- og livssynssamfunn ulik finansiell støtte fra staten. Vi mener at alle individers valg av tro- og livssyn er likeverdig og vil derfor også likestille støtten. Respekt for menneskerettigheter må stilles som krav for å motta offentlig støtte. Trossamfunn må i større grad finansieres av medlemmene.

Vi mener religion skal skilles fra politikk. Derfor vil vi fullføre skillet mellom kirke og stat.

Demokratiske rettigheter gjelder for alle, men ikke alle kjenner sine egne rettigheter. Derfor vil vi gjøre demokrati til et større tema i introduksjonsprogrammet for mennesker som er nye i Norge. Vi vil også gjøre mer kunnskap tilgjengelig på forskjellige minoritetsspråk.

Vi er opptatt av lokaldemokratiet og vil ha åpne og sterke kommuner.

Vi har alltid vært en sterk forsvarende for kommunalt selvstyre, desentralisering av makt, folkelig deltakelse i styringen av samfunnet og begrensning av statens rolle.

Frihet, innflytelse og engasjement på lokalt nivå betinger reell mulighet til påvirkning. Det er i dag ikke samsvar mellom det ansvar kommunene er pålagt og de reelle politiske påvirkningsmuligheter lokaldemokratiet har. Vi vil gi lokaldemokratiet et reelt handlingsrom. Som en del av det lokalpolitiske handlingsrom, vil vi at kommunene fortsatt skal ha frihet til å innhente egne inntekter gjennom eiendomsskatt og gjennom kommunal adgang til bruk av grunnrente. Kommuner som er vertskommuner for mineralutvinning, bør gis anledning til å kreve mineralavgift på ressursene som tas ut.

Vi vil også at statlige overføringer til kommunene skal skje på en måte som legger så lite føringer som mulig. Vi vil redusere bruken av øremerking og heller styrke kommunenes frie inntekter.

Som en oppfølging av regionreformen vil vi utarbeide en forpliktende plan for utflytting av statlige arbeidsplasser.

Nærhet til offentlige tjenester er viktig for innbyggerne. Vi støtter etableringen av «Statens Hus» i flere større distriktskommuner, der statlige kontorer kan samles og gjøres lettere tilgjengelig for innbyggerne. Nye offentlige arbeidsplasser bør som hovedregel legges utenfor Oslo-området. Det særegne og forskjellene mellom storbyer og distriktsbyer, og småsamfunnene seg imellom må utvikles. Målet må ikke nødvendigvis være vekst – men det gode liv i byen og på bygda.

For å redusere unødvendig arbeidsreising og gi folk mer frihet og fleksibilitet i hverdagen, vil vi prøve ut et samarbeid mellom staten og større private bedrifter om etablering av felles «nærarbeidsplasser» i lokalmiljøet. En slik ordning bør, gjennom ulike pilotordninger, prøves ut både i distriktene og i og rundt storbyene, der det kan redusere belastningen på kollektivtrafikk og veinett i rushtiden.

Det bør legges til rette for at statlig ansatte som ønsker å flytte fra større byer til distriktene og jobber med ikke-stedbundne oppgaver, kan få jobbe desentralisert.

Vi mener kommunene selv skal få bestemme skjenke- og salgstider og regulere konsum av alkohol på offentlig sted. Det er ingen grunn til at dette må bestemmes nasjonalt.

Norge trenger tre folkevalgte nivå. Vi vil spre makt og gjøre politiske prosesser mer åpne.

Vi vil fortsette kommunereformen med mål om større og sterkere kommuner som kan gi et fullverdig tilbud til sine innbyggere og som kan overta flere oppgaver som i dag er statlige eller regionale.

Staten har i dag en rekke forvaltningsetater som har en regional inndeling. Vi ønsker som en hovedregel at inndelingen av disse etatene skal være mer enhetlig og følge fylkeskommunegrensene.

Vi mener at borgerne og mediene skal ha innsyn i hvordan folkevalgte organer og administrasjon arbeider og fattet beslutninger. Derfor vil vi innføre et lobbyregister, en oversikt over hvordan organiserte interesser påvirker politiske prosesser.

Vi vil gi flere tilgang til å følge politiske møter. Derfor vil vi at møtene fra fylkestingene og kommunestyrene skal strømmes.

Vi vil flytte mer makt fra nasjonalt til regionalt styringsnivå og vil derfor overføre flere oppgaver til regionene for å videreføre regionreformen som en demokratireform. Vi må sikre forsvarlig finansiering.

I dag kan domstoler stoppe bruk av materiale på norske nettsider med den begrunnelse at materialet er beskyttet under opphavsretten. Vi mener at en slik beskyttelse er en utfordring for ytringsfriheten og vil derfor begrense domstolenes mulighet til å innskrenke fri meningsytring på denne måten.

For oss er det viktig at alle skal ha tilgang på en gode lokalmedia. Dagens distribusjonsordning for aviser går ut i 2023, og vi vil utrede en ny modell som gir alle et godt lokalt nyhetstilbud.

Hvordan skaper vi en god digital hverdag med styrket personvern?

Vi gir daglig fra oss store mengder data som viser hva vi liker, hvem vi snakker med, hvor vi beveger oss, og hva vi mener. Vi gjør dette fordi datadrevet teknologi har gjort hverdagen vår enklere. Det er positivt. Vi vil ikke tilbake til en analog verden. Men hvordan sikrer vi personvernet i en digital hverdag?

Digitalisering som styrker personvernet

Vi vil at hver person skal ha kontroll over sine egne data og selv bestemme hvem som skal ha tilgang til dem.

For oss er det avgjørende at lover og regler ivaretar innbyggernes rettigheter, og at det offentlige ikke selv samler inn og lagrer slike data utover det som er strengt nødvendig.

Vi vil ruste myndighetene til å oppdage og motvirke ytre makters påvirkning av vårt demokrati gjennom digitale kanaler. Vi vil sikre at bruk av kryptering ikke reguleres av stater for å begrense eller sabotere kryptert kommunikasjon og lagring. Vi vil at norske myndigheter skal jobbe mot regulering eller internasjonale forbud.

Alle har rett til et privatliv, også på sosiale medier. Barn er særlig utsatt for personvernbrudd. Det er de voksnes ansvar å ta hensyn til og sikre barns personvern. Vern av barns digitale privatliv må styrkes.

Teknologiutviklingen går i et rasende tempo. Vi vil at den skal komme alle innbyggere til gode. Løsningene må bidra til mer, ikke mindre personvern.

Store multinasjonale selskap eier de digitale plattformene vi bruker mest i dagliglivet. De samler daglig inn enorme mengder informasjon om oss. Å ha kontroll over sine egne data innebærer full oversikt over hva som samles inn og hva opplysningene brukes til. Det innebærer

også å kunne trekke tilbake tillatelse om bruk og videresalg av data. Vi vil øke den offentlige kunnskapen om denne typen dataanalyse og styrke Forbrukertilsynet, Datatilsynet og Konkurransetilsynet.

Vi vil styrke personvernets stilling ved å styrke krav til personvern i offentlige anskaffelser. Det sikrer at personvern står sentralt i de varene og tjenestene vi i fellesskap nyter godt av.

Personinformasjonen som samles inn om oss er en handelsvare som brukes til omfattende målrettet markedsføring mot oss som forbrukere, ofte på individnivå. Vi vil at Norge skal jobbe sammen med EU for å regulere dette markedet, og blant annet vurdere forbud mot datadrevet persontilpasset markedsføring.

Kunstig intelligens kan benyttes for å skape økonomisk vekst, bekjempe helse- og klimautfordringer, men også i krigføring. Vi må sikre trygg, ansvarlig og etisk bruk av kunstig intelligens i både privat og offentlig sektor. Vi må også videreutvikle Norges nasjonale strategi for kunstig intelligens, slik at vi kan dra nytte av de store mulighetene som finnes.

Kunstig intelligens kan gjøre offentlige prosesser mer effektive, men vi vil jobbe for at beslutningene tatt med hjelp av kunstig intelligens skal kunne etterprøves.

Hverdagen er digital. For at folk skal ha friheten til å bestemme hvor de skal bosette seg, ta utdanning og arbeide, må vi sikre full bredbåndsutbygging i hele landet innen 2025, og rask utbygging av 5G-nett over hele landet. Å nå målet om full bredbåndsdekning innen 2025 vil kreve betydelig økt statlig finansiering av fiberutbygging i distriktene i neste stortingsperiode.

Statsløse og andre med uavklart opprinnelse eller identitet bør sikres muligheten til å benytte seg av digitale tjenester som krever Bank-ID.

Vi vil håndheve prinsippet om nettnøytralitet som forutsetning for å sikre god digital infrastruktur over hele landet slik at internett gir like

muligheter for alle. Brukerne må gis reell valgfrihet gjennom å sikre reell konkurranse mellom ulike bredbåndstjenester.

Vi mener at alle mennesker har rett på et rom som bare er sitt, og at det skal tungtveiende grunner til for å drive med overvåking av norske innbyggere. Vi sier derfor nei til all form for digital masseovervåking av norske innbyggere.

Barn og unges personvern er ekstra sårbart. Vi vil ta en gjennomgang av de læringsprogrammene som brukes i skolen for å sikre at den informasjonen som brukes om elevene benyttes med foresattes samtykke.

Vi vil heve terskelen før politiet får bruke skjulte tvangsmidler, slik at de bare brukes i de aller mest alvorlige sakene. Dette gjør vi for å sikre personvern og rettsikkerhet for alle. Skjulte tvangsmidler er for eksempel telefonavlytting, videoovervåking eller skjult ransakelse.

Vi vil unngå lagring av IP-adresser og andre typer digitale masseovervåkinger, der nytteverdien ikke rettferdiggjør inngrep i folks privatliv. Dette gjelder både nasjonalt og på tvers av landegrenser.

Bruken av kontanter som en av de få anonyme betalingsmåtene er under sterkt press. Vi vil arbeide for å få på plass gode anonyme digitale betalingsløsninger som er universelt tilgjengelig, men inntil slike løsninger er på plass må vi fortsatt sikre muligheten til betaling med kontanter.

Offentlig virksomhet må sikre sine ulike data og registre som de har rett til å samle inn om befolkningen, på en bedre måte enn i dag. Kravene til sikkerhet må økes. EOS-utvalget, som kontrollerer tjenestene som ivaretar etterretning, overvåking og sikkerhet på vegne av Stortinget, må få tilstrekkelige ressurser til å følge med i den teknologiske utviklingen.

Hvordan sikrer vi velferdssamfunnet for fremtiden?

Velferd gir oss tryggheten til å satse, ta risiko og følge våre drømmer. I dag er vi det landet i vesten med høyest offentlig pengebruk per innbygger. Samtidig blir vi eldre. Fremover vil vi i mindre grad kunne lene oss på inntekter fra Oljefondet. Fondets verdi vil trolig flate ut. Det vil tvinge frem tydeligere prioriteringer. Færre arbeidstakere og flere pensjonister vil utfordre velferdssamfunnet vårt. Vi vil forsvare velferdssamfunnet. Da må vi reformere det.

Mer ansvarlig pengebruk

Frihet for alle gjelder ikke bare dem som bor i Norge i dag, men også for fremtidige generasjoner. Derfor må vi bruke ressursene våre på en mer fornuftig og ansvarlig måte enn i dag.

Finansieringen av velferdstjenester har økt i takt med behovene og ønskene i befolkningen. Denne veksten kan ikke fortsette. Statens utgifter bør ikke vokse raskere enn resten av fastlandsøkonomien.

Sykefravær kan være en stor belastning både for dem som er syke og for samfunnet. Norge har både verdens mest generøse sykelønnsordning og verdens høyeste sykefravær. Derfor vil vi se på muligheter for en moderat egenandel i sykelønnsordningen. Samtidig vil vi vurdere å redusere arbeidsgiverperioden mot at arbeidsgiver betaler en liten andel etter at den er over. Slik blir insentivene til å få langtidssyke tilbake i arbeid bedre, både fra arbeidsgivers og arbeidstakers side.

Ordningen med avtalefestet pensjon (AFP) har gått fra å være en målrettet ordning som skulle treffe sliterne i arbeidslivet som hadde behov for tidligpensjon, til å bli et generelt lønns- eller pensjonstillegg for arbeidstakere over 62 år som har tariffavtale og hvor staten tar minst en tredjedel av kostnadene. Hvis AFP skal videreføres bør det være som en ren avtale mellom arbeidstaker og arbeidsgiver uten statlig bidrag. Vi vil derfor avvikle det statlige bidraget til AFP.

I dag har vi en handlingsregel som sier at vi maksimalt kan bruke tre prosent av verdien av Oljefondet i hvert års budsjett. Det er viktig at vi holder tilbake pengebruken i gode tider, slik at vi kan gjøre nødvendige investeringer under en krise. Vi vil derfor redusere handlingsregelen fra 3 til 2,5 prosent av verdien av fondet ved utgangen av kalenderåret. Samtidig må en større andel av uttaket fra oljefondet gå til investeringer i miljøteknologi, forskning og utvikling, samferdsel og vekstfremmende skattelettelser.

Vi vil redusere og nedskalere store statlige byggeprosjekter i hovedstadsregionen, for eksempel regjeringskvartalet og Oslo Universitetssykehus. Vi vil også innføre en ordning med «design to cost» i flere store statlige byggeprosjekter. Det betyr at kostnadsrammen legges først, og at utbyggingen må tilpasses den rammen.

Vi må sørge for at vi får mer igjen for fellesskapets midler. Private og ideelle aktører som utfordrer og konkurrerer med offentlige tjenester, bidrar til innovasjon og finner nye måter å løse oppgavene på. Vi vil slippe til andre tjenestetilbydere på flere områder der fylkeskommunen eller kommunen i dag har enerett. Slik får vi mer igjen for pengene.

Vi vil stoppe veksten i antall statlig ansatte byråkrater og redusere antall direktorater.

For å sikre et aktivt og verdiskapende statlig eierskap av Equinor og SDØE/Petoro vil vi flytte ansvaret for eierskapet av disse fra Olje- og energidepartementet til Næringsdepartementet.

Staten er i dag fortsatt deleier i mange virksomheter. Vi ønsker en statlig eierskapspolitikk som først og fremst sikrer at viktige bedrifter beholder sine hovedkontorer i Norge. I andre selskaper ønsker vi at staten skal redusere sin eierandel slik at private investorer kan fylle denne rollen. Staten bør redusere sin andel i Statkraft og selskapet bør børsnoteres for å sikre selskapet kapital og muligheter for ekspansjon innenfor fornybar energi. For å redusere Norges finansielle klimarisiko bør staten redusere eierskapet på norsk sokkel og i Equinor.

På sikt bør Statens Pensjonsfond Norge - Folketrygdfondet - utvikles. I første omgang må det settes et tak på den samlede verdien i Folketrygdfondet, og overføre det overskytende til Statens Pensjonsfond Utland.

Hvordan løser vi internasjonale utfordringer sammen?

I dag er den frie verdensordenen truet. Globale markeder og teknologiutvikling forandrer vår verden fra dag til dag. Det skaper nye vinnere og tapere. Klimaendringer fører allerede til flere internasjonale naturkatastrofer. Utfordringene er for store til at vi kan løse dem nasjonalt. De gamle internasjonale organisasjonene er ikke strukturert for å håndtere en hverdag med nye stormakter, mektige internasjonale selskaper og et mangfoldig trusselbilde. Markeder lukkes, og internasjonale institusjoner svekkes. Autoritære ledere i Kina og Russland misbruker systemet for egen vinning, og det står dårlig til med internasjonale avtaler.

Russlands annektering av Krim-halvøya var startskuddet for en endret sikkerhetspolitisk situasjon for Norge og vesten. Dette er nye sikkerhetspolitiske utfordringer Norge må møte.

Internasjonalt samarbeid

Venstre er partiet for internasjonalt samarbeid og kampen for menneskerettigheter og frihet. Vi mener det krever en sterk regelbasert verdensorden med internasjonale institusjoner som kan håndtere utfordringene i en globalisert tidsalder. Frihet, demokrati, rettsstat og en sosial markedsøkonomi er den sikreste veien mot internasjonal fred og sikkerhet. Vår internasjonale politikk skal henge sammen med alle andre politikkefelt, og målet skal være å fremme menneskerettigheter globalt.

Menneskerettighetene er universelle. Vi vil kjempe for menneskerettighetene internasjonalt og gjøre det vi kan for at flere skal kunne leve liv i frihet. Norge må ratifisere barnekonvensjonens individuelle klageordning.

Vi vil se mer forpliktende internasjonalt samarbeid for å fremme menneskerettigheter. Det viktigste verktøyet for å oppnå dette er FNs bærekraftmål, en liste med 17 mål som alle FNs medlemsland har blitt

enige om skal nås innen 2030. Derfor vil vi jobbe for at Norge når sine egne nasjonale mål, samt sørge for at norsk politikk støtter opp under måloppnåelse i andre land.

Norge er et lite land, og vi mener at vi oppnår mest i samarbeid med andre. Vi mener at Norge bør være tydelige på at brudd på menneskerettighetene ikke kan aksepteres. Måten vi fremmer menneskerettigheter internasjonalt på, vil variere, men vi vil alltid sette menneskerettigheter foran andre hensyn.

Menneskerettigheter er truet i dagens Europa. Hviterussland, Polen og Ungarn er alle eksempler på det. Vi vil derfor jobbe for å styrke Euro-parådet, den europeiske menneskerettighetskonvensjonen og den Europeiske menneskerettighetsdomstolens betydning.

Oljefondet er først og fremst et redskap for å sikre det norske folks felles formue. Fondet skal ikke være en aktør i norsk utenrikspolitikk, men er likevel en viktig premissleverandør for fellesverdiene våre og således en politisk aktør. Vi vil at Oljefondet skal forvaltes på en forsvarlig måte, men med tydeligere holdninger som gjenspeiler seg i investeringer både når det gjelder land og bedrifter knyttet til skatteparadis, skatteflukt, okkuperte områder, klimaendringer og menneskerettigheter. Oljefondet bør forhåndsfiltrere alle selskap der risikoen for brudd på de etiske retningslinjene vurderes som uakseptabel høy, og klimajustere investeringer i tråd med Parisavtalens mål om å redusere den globale oppvarmingen til 1,5 grader.

Vi mener at Norge og norske bedrifter har et ansvar for å fremme menneskerettigheter internasjonalt. Vi vil at staten aktivt skal bruke sin rolle for å fremme denne bevisstheten i norske bedrifter.

Vi vil bekjempe bruken av skatteparadiser og arbeide for forpliktende samarbeid på tvers av OECD, for å håndtere aggressiv skatteplanlegging og skatteunndragelse. Land-for-land rapporteringen må utvides til å gjelde alle selskap, ikke bare utvalgte næringer.

Skatt skal betales der overskudd skapes, og derfor vil vi jobbe for en

global skattereform og innføre enhetlig skattlegging av flernasjonale selskaper. Vi vil at Norge skal være aktive i samarbeidet med EU og OECD om å finne gode løsninger for dette, men dersom slike forhandlinger ikke fører frem er vi åpne for å gjennomføre tiltak som sørger for rettferdig skattlegging i Norge.

Vi er spesielt opptatt av at Norge skal bedre vilkårene for menneskerettigheter i Europa. Derfor mener vi at norske EØS-midler i hovedsak skal brukes til å støtte opp under menneskerettigheter og spesielt retten til å leve i en rettsstat.

Verden blir et bedre sted gjennom internasjonalt samarbeid. Vi skal bidra til et regelstyrt internasjonalt samfunn der mennesker skal kunne handle og reise så fritt som mulig.

Vi vil at Norge skal gå i bresjen for internasjonalt samarbeid ved å levere på de internasjonale forpliktelsene vi påtar oss.

Vi trenger globale regler for handel, og vi vil revitalisere Verdens Handelsorganisasjon, WTO. Vi vil gi utviklingsland en større rolle i denne organisasjonen ved å reformere beslutningsmekanismene i WTO.

Vi vil redusere antall atomstridshoder i verden og bidra til mer sikkerhet rundt eksisterende våpensystemer. Vi vil prioritere Norges innsats for å styrke eksisterende avtaler der atomvåpenstatene også er parter. Vi mener at atomvåpen bør forbys på lik linje med kjemiske og biologiske våpen, og vi mener Norge bør signere og ratifisere FNs forbud mot atomvåpen. Målet på sikt bør være en forpliktende forbudsavtale som inkluderer alle dagens atommakter.

Det er avgjørende med et høyt bistandsnivå fremover for å bekjempe fattigdom og derfor vil vi opprettholde dagens mål på at minst 1% av BNI skal gå til bistand.

Vi vil få mer ut av bistandssatsingen ved å spesialisere og konsentrere utviklingsmidlene til færre land og færre formål.

Bistand skal bidra til at land kan stå på egne ben. Derfor vil vi prioritere midler til tiltak som fremmer menneskerettigheter, rettferdig skattesystem, rettsstat, demokrati og bekjemper korrupsjon.

Å styrke klimabistanden er viktig for å nå målene i Parisavtalen og mobilisere til felles innsats. Derfor vil vi styrke klima- og skogprosjektet, og bidra til annen bistand som tar vare på natur, kutter klimagassutslipp og styrker fornybar energi.

Frihet handler også om likestilling. Derfor er vi opptatt av at norsk utviklingsstøtte bidrar til likestilling. Vi ser også at veien til frie liv går gjennom muligheten til utdanning og arbeid. Derfor vil vi at Norge skal satse mer på utdanning og næringsutvikling i de landene som mottar norsk støtte.

Vi ser at klimaendringer øker behovet for akutt nødhjelp. Vi ønsker derfor at Norge skal bidra i henhold til FNs anbefalinger for å sikre nødhjelp til dem som trenger det mest.

Norsk utviklingsstøtte er mest effektiv når alle sider av norsk politikk bidrar til å dra i samme retning. Vi vil derfor samordne regjeringens arbeid i mottaksland bedre ved å sette forpliktende mål til samarbeid på tvers av sektorer, slik at vi i fellesskap oppnår FNs bærekraftsmål, og fortsetter regnskogsatsingen.

Det må legges til rette for å enkelt kunne investere i mikrofinansiering i utviklingsland. Dette gir både klimagevinst og muligheter til å etablere arbeidsplasser og bedre levekår.

Det bygger seg opp en ny global gjeldskrise og derfor vil vi slette all statsgjeld som er tatt opp på illegitimt grunnlag i norsk utlånsportefølje, og arbeide for at all slik illegitim gjeld slettes internasjonalt. Vi vil at Norge skal støtte opp om en uavhengig gjeldslettemekanisme.

Vi støtter Palestinas kamp for selvstyre, og ønsker en tostatsløsning i konflikten mellom Israel og Palestina. Israels ulovlige bosetninger og blokaden av Gaza må opphøre, og grensene fra før 1967 skal respektere-

res. Norge bør anerkjenne Palestina som en selvstendig stat på lik linje med en rekke andre FN-land.

Vi vil forsterke det europeiske samarbeidet. Uavhengig av Norges medlemskap vil vi at Norge skal samarbeide nært med sine europeiske partnere i viktige internasjonale spørsmål.

Vi ønsker at Norge på sikt skal bli medlem av EU. Forutsetningen er at vi finner gode løsninger for fiskeri og landbruk og at medlemskap i eurosone avgjøres i en egen prosess. Vi mener at et medlemskap må avgjøres etter folkeavstemning.

Så lenge Norge ikke er medlem av EU er EØS-avtalen livsviktig for norsk næringsliv, og vi vil opprettholde og styrke avtalen.

Klimasaken er for stor til at ett enkelt land kan løse den alene. For Norge er EU vår nærmeste partner i å redusere utslipp, og vi mener at vi skal bidra sterkere til EUs prosesser for å få fart på det grønne skiftet.

Migrasjon og flyktningpolitikk er et annet område der vi mener det må europeiske løsninger til. Vi vil innføre et felles system der EUs yttergrenser er sikret, og der flyktninger som ankommer til Europa, blir fordelt på en rettferdig måte.

En mer usikker globalisert verden gjør at vi må finne sammen med våre naboer. Vi mener at Norge bør jobbe nærmere sammen med EU for å forsterke det forsvarsindustrielle samarbeidet.

Vi vil at Norge skal bli tryggere gjennom nærmere samarbeid med våre venner og allierte.

Vi mener at alle internasjonale militæroperasjoner som hovedregel skal være sanksjonert av FN. Vi mener verden har en forpliktelse til å intervensere for å forhindre grove brudd på menneskerettighetene.

Vi ønsker at Norge sammen med våre europeiske allierte skal bidra mer for å ivareta sikkerheten i Europa og i våre nærområder. Vi vil at

Norge skal strekke seg for å bidra til FN- og NATO-ledede operasjoner.

Sammen står vi sterkere. Derfor vil vi øke nordisk forsvarssamarbeid, både ved å dele kapasiteter og ved å intensivere felles øvelsesaktivitet.

NATO skal være en allianse av demokratier, og vi vil derfor at Norge skal jobbe for at alle medlemmer skal leve opp til prinsippet om demokrati og frihet. Vi vil ta en tydelig rolle i NATO for å prioritere menneskerettigheter, gjensidig nedrustning og demokrati.

Norge blir stilt til ansvar for bruk av norske våpen internasjonalt. Derfor ønsker vi oss et strengt og forutsigbart regelverk, underlagt streng parlamentarisk kontroll.

Vi vil ikke at Norge skal eksportere våpen eller flerbruksmateriell som kan brukes til å undertrykke egen befolkning eller bryte folkeretten. Dette gjelder også for norsk forsvarsmateriell eksportert til andre NATO-land.

Vi vil at Norge skal ha et troverdig forsvar som kan bidra til vår egen og våre alliertes sikkerhet.

Etter Russlands annektering av Krim endret sikkerhetssituasjonen seg for Norge. Denne endringen krever et sterkere nærvær, spesielt i nord-områdene. Vi vil satse mer på Forsvaret for å oppfylle våre internasjonale forpliktelser og kravene til vårt medlemskap i NATO.

Nøkkelen til norsk sikkerhet er tett samarbeid med våre allierte. Vi vil derfor øke antall allierte øvelser i Norge, øke det nordiske forsvarssamarbeidet og bygge ut mottaksinfrastrukturen for allierte styrker, slik at vi blir flinkere til å operere sammen.

Vårt viktigste bidrag til NATO er gjennom vår rolle i nordområdene. Vi vil derfor øke norsk militær tilstedeværelse i Nord-Norge. Vi er spesielt opptatt av at flere oppdrag i fremtiden må løses på tvers av forsvarsgrenene og den økte tilstedeværelsen i Nord-Norge må også legges opp til det.

I løpet av de siste årene har vi startet anskaffelsen av en rekke nye våpensystemer, enten det gjelder kampfly, artilleri eller ubåter. For å få mest mulig ut av disse kapasitetene må vi trappe opp personellnivået i Forsvaret. Vi vil derfor satse på å øke antall og kompetansenivået på personell i Forsvaret.

For et lite land med begrensede ressurser ligger nøkkelen til effektiv forsvarsevne i mobilitet. Vi vil satse på Forsvarets evne til mobilitet og til å løse flere forskjellige oppdrag i hele landet.

Nye stridsdomener, enten det gjelder cyberdomenet eller elektronisk krigføring blir stadig viktigere, også i tradisjonell krigføring. Vi vil derfor forsterke Forsvarets kapasitet innen de nye stridsdomenene.

Automatisering skjer også innen forsvarsmateriell og vi vil derfor oppdatere relevant doktrine for å sikre at bruk av autonome eller halvautonome våpensystemer skjer på en måte som er i samsvar med folkeretten. Vi mener at våpensystemer uten vesentlig menneskelig kontroll bør forbys.

Norges spesielle rolle i nordområdene

Det er viktig for Norge at det bor folk i nord. Vi vil sikre grunnlaget for et voksende folketall i nord gjennom utbygging av infrastruktur og en sterkere satsing på kunnskap og utdanning.

Samarbeidet med lokalbefolkningen på begge sider av grensen mellom Russland og Norge er positivt, og vi vil bidra til å opprettholde dette samarbeidet. Et viktig tiltak for å lette samarbeidet mellom befolkningen i Norge og Russland er bygging av ny grensestasjon på Storskog.

Nordområdene er Norges viktigste satsingsområde. Russland og Kinas økte interesse for Arktis gjør at Norge også må forsterke sin tilstedeværelse.

Vi vil at de arktiske statene skal samarbeide godt, og at samarbeidet i Arktis skal bidra til avspenning. NATO er Norges forsvarsallianse, og vi mener det er viktig at alliansen har fokus på sikkerhet i nordområdene.

Vi vil realisere sjøfibernkabelen Arctic Connect, som går mellom Asia og Nord-Europa.

Klimaendringer og økt aktivitet i nordområdene gjør at vi må satse mer på sikkerhet og beredskap. Vi ønsker å samarbeide nærmere med de andre arktiske statene på dette området og dermed øke beredskapen i nordområdene.

Norsk suverenitet på Svalbard er avgjørende for norsk nordområdepolitikk, og vi vil bygge videre på denne. Vi vil legge til rette for fornybar energibruk på Svalbard og øke forskningsaktiviteten. Vi vil også sette strenge krav til bærekraftig utvikling og sikre større mangfold og lokal forankring i næringslivet på Svalbard.

VENSTRE